

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2014. december
XXI. évfolyam 4. szám

A jól megtermett asszony-
ság pár percre jött ki a
konyhából. Keményített
fehér kötényben uralja a
terepet. Mellette egy fiú és
egy gyereklány ácsorog a kapuban: az új-
pesti szegényház kapujában. Nem jelképe-
sen, nagyon is valóságosan! Az utókorra
merednek mindannyian, tekintetük nem
látja a homlokzaton hagyott címerpajzsot.
Az ágaskodó oroszánt és a darumadarat
rég leverték róla; az ott lakók, ha tudják
sem hiszik el, hogy a kúria egykor a Cse-
konics családé volt. 1906-ban nagyvonalú
gesztust tett a községi tanács, amikor Cse-
konics Endre királyi főasztalnokmestertől,
a felsőház tagjától megvásárolta, majd a
kúriába költöztette a Újpest szegényeit.

A földesúr annak idején nagyapja lóver-
senypályától alig egy lóugrásnyira, a Ká-
rolyiaktól vett telken építkezett. A megye-
ri „Szőlő-út” futott errefelé, kétoldalt so-
rokba rendezett tőkék szegélyezték a sá-
vot. Mire a nagyközségből város lett, a
szőlőket már rég megölte a filoxéra. Az út
mellett parcellázni kezdtek, a sáv kiszéle-
sedett és Baross utcaként született újjá.
A városi szegényház manzárdos homlo-
kára a mesebeli 100-as házszám került.
Akit befogadott, ellátást és gondozást ka-
pott, akárcsak a facsemeték a bejárat előtt.
Ezen a helyen azóta is idősotthon műkö-
dik. A fák megmaradtak, a lakók cserélőd-
nek, de azóta sem akadt közöttük egy sem,
akiről elmondhatnánk, hogy úgy él, mint a
Csekonics báró. □ *Barta Flóra*

Öröm és öröm a két szomszédvárbán

Az elcsatolt Villasor

„Dr. Nádaskay Béla és Társai villasori lakosok a Rákospalotához tartozó Villator elcsatolását kérték. Az elcsatolást a miniszter indokánál fogva elrendelte, de ez ellen Rákospalota képviselőtestülete a legközelebbi közgyűlésen fellebbezéssel fog élni. Nagyon valószínű, hogy ez a fellebbezés sem sokat fog már használni, hanem épen úgy mint Megyer elcsatolásakor, Rákospalota az elcsatolással érzékenyen károsodik, mert a Villatoron levő Nemzeti Park tekintélyes adó összegekkel gyarapította a rákospalotai bevételeket. Szóval megint kiélesedik a harc a két testvérváros között és egy csöppet sem fogunk csodálkozni, ha a szeperatista mozgalom egy kettőre Istvántelken is fel fogja ütni a fejét.” (Ujpesti Napló – Rákospalotai Hírek, 1928. augusztus 4.)

„A Villator átcsatolása illetve az arról szóló alispáni határozat keltett nagyobb emóciót. Az átcsatolók nevében általános izgalom közben dr. Nádaskay Béla indokolta meg az átcsatolás kérésének indokát, vele szemben dr. Gosztonyi Oszkár helyesen mutatott rá, hogy a város díszpolgára az alispán lehasít a város testéről egy darabot helyt nem álló indokok alapján. Javaslatára egyhangulag tiltakoztak az átcsatolás ellen és elhatározták, hogy ez ellen fellebbeznek. [...] Az alispán tudvalevőleg első fokon a Villator lakóinak elszakadási kérelmét jóváhagyólag intézte el, vagyis kimondták, hogy a Villator elvész Rákospalotától. Természetes, hogy ez csak logikus következménye volt annak a nagylelkűségnek, amelyet a város a szomszéd város egyik magas tisztviselőjének kérelmére, egy telekátengedésével tanusított. A közgyűlés az elszakítás ellen fellebbezéssel élt, most aztán a közigazgatási bizottság a másodfokon is jóváhagyta. Vagyis kétharmad részben a Villatornak kifelé áll a rúdja.” (Ujpesti Napló – Rákospalotai Hírek 1928. augusztus 11.)

„A Villator, Csömör, Pestujhely és Istvántelek [...] A Villator, amely a régi Káposztásmegyertől mindig Rákospalota része volt, első fokú határozattal a várostól elszakított. Bővebben rámutattunk már arra, hogy mi történt, most még csak a történeti előzményekkel kell kissé foglalkozni. Tudvalevő, hogy a gróf Károlyi uradalom 1922-ben Káposztásmegyert kiosztotta Rákospalota testéből, jogosan vagy sem, annak elbírálásával nem foglalkozunk. Ez történt 1922-ben, ami Rákospalotának érzékeny fájdalmat okozott, 1927-ben pedig az következett be, hogy Rákospalota képviselőtestülete szótöbbséggel lemondott Ujpest javára a Park utcában fekvő ingatlan birtokáról, amely véletlenül Ujpest polgármesterének magántulajdonát képezi. Csak logikus ezek után, hogy az alispán az ég és föld között lebegő villatort szervesen csatolta Ujpesthez, amidőn a villatoriak ezt indokoltan kérték. Kevés reményünk van hozzá, hogy a fellebbezés használni fog, bár minden rákospalotai polgárban a villator elszakítása épen olyan fájdalmas hurokat érint, mint annak idején Káposztásmegyert elcsatolása.” (Ujpesti Napló – Rákospalotai Hírek 1928. augusztus 25.)

„A villator lakói vizet kapnak Ujpesttől. A Villator a napokban végleg csatolták Ujpesthez. Végre, teljesült a Villatorbeliek régi óhaja, kívánsága. A Villatorbeliek most azt szeretnék, ha bevezetnék a vízvezetékot, ha vizet kapnának. A víz alatt persze nem az olvadás okozta hólét értik. A város a Villator előtti üres telkekre vitette a havat. Két-három méternyi magas hóhegyeket raktak ott össze a város emberei. És most, hogy a hó olvad, árvízveszedelme fenyegeti a Villatorbelieket. Nem ezt kérték a Villator lakói attól az Ujpesttől, amelyhez hön óhajtottak csatlakozni. (Ujpesti Napló, 1929. március 2.)

(Az Ujpesti Napló és melléklete,
a Rákospalotai Hírek alapján összeállította:
Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KŐRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA *doktorandusz*
BAJOMI LÁZÁR ENDRE *író, műfordító*
DR. DERCE TAMÁS *jogász, történész*
GAÁL KÁROLYNÉ VARJU VILMA *ny. vezető tanár*
GEREBLYÉS LÁSZLÓ *író, újságíró*
HÉTVÁRI ANDREA *költő, író*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KADLECOVITS GÉZA *helytörténet-kutató*
DR. KOVÁCS IVÁNNÉ *gyógynevelő, ny. iskolaigazgató*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-gyűjtemény-vezető*
VARGA KÁROLY *ny. MÁV főmérnök-főtanácsos*
VÉRTES MARCELL *festőművész*

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2014. december
XXI. évfolyam 4. szám

Az újpesti szegényház (részlet)

- 1 BARTA FLÓRA *Az újpesti szegényház*
-
- Múltidéző**
- 2 Öröm és üröm a két szomszédvárban. Az elcsatolt Villasor
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
-
- Tanulmány**
- 4 DR. DERCE TAMÁS *Dr. Ugró Gyula kártyavára, 4. rész*
-
- Közlemények**
- 8 LŐRINCZ RÓBERT *Az egykori Villasor, a mai Vécsey Károly utca neves lakói, 1. rész*
- 11 IVÁNYI JÁNOS *Volt egyszer egy plébánia*
- 14 HÉTVÁRI ANDREA *Újpest sajtótörténete, 6. rész: Újpesti Napló – a negyedszázados hetilap*
- 16 DR. KOVÁCS IVÁNNÉ *Száz éve zenél a karácsonyfa*
- 17 IVÁNYI JÁNOS *I. világháborús emlékmű a Fővárosi Vízművek Káposztásmegyeri Főtelepén*
- 18 GEREBLYÉS LÁSZLÓ *A bőrgyári munkásság életviszonyai*
- 20 KADLECOVITS GÉZA *Miért?*
- 21 GAÁL KÁROLYNÉ VARJU VILMA *1956 emléke a Déri Miksa Szakközépiskolában*
- 23 VARGA KÁROLY *Egy magyar találmány sikere Istvántelken*
- 24 BAJOMI LÁZÁR ENDRE *A legpárizsibb párizsi piktor (részlet)*
- 24 VÉRTES MARCELL *Vértés varieté*
-
- Híres újpestiek**
- 25 HIRMAN LÁSZLÓ *Fellner Simon*
-
- Interjú**
- 28 SZÖLLŐSY MARIANNE *Négy évtized az újpesti textiliparban*
-
- 32 **Helytörténeti hírek**

DR. DERCE TAMÁS

Dr. Ugró Gyula kártyavára, 4. rész

A bizottság több napon keresztül vizsgálta az előjáróság⁶⁹ javadalmi hivatalát, amely a város bevételeinek legnagyobb részét kezelte. Ezek a bevételek többek között adóbevételekből, illetékekből, kamatbevételekből, piaci helypénzek beszédéséből, egyedi engedélyek díjából, azaz azon javakból, régi szóhasználatnál javadalmakból álltak, melyek naprakész, pontos nyilvántartása létfontosságú egy város működése szempontjából, hiszen ebből tudható, hogy mi van a kasszában, mire van fedezet és mire nincs. A megállapítások a következők voltak:

„A bizottság mindenekelőtt constatálta, hogy a javadalmi hivatal szervezetéről szabályrendelet nincsen, [...] ügyrend nélkül funkcionál, [...] a város jövedelmének legnagyobb részét kitevő bevételekkel a nélkül kezeli, hogy meg volna állapítva, hogy a jövedelmeket miként kezelje. A javadalmi hivatal szervezetéről szabályrendelet nincs, [...] holott erre a törvényhatóság⁷⁰ utasítást adott. A [...] tisztviselők teendői nincsenek még ideiglenesen sem szabályozva.

[...] a javadalmi hivatal sem a város polgármestere, sem a város tanácsa által soha meg nem vizsgáltatott [...] és soha ellenőrzés nem gyakoroltatott. [...] A javadalmi hivatal a szó teljes értelmében magára van hagyva.”⁷¹

Ez a megállapítás rendkívül súlyos. Azt mutatja, hogy a hivatalnak nincs gazdája, anarchikus állapotok uralkodnak. Az ember önkéntelenül is felteszi a kérdést, ha a legfontosabb hivatali résznél ilyen állapotok uralkodnak, mi lehet a többinél?

„A kilences bizottság [...] megállapította, hogy a javadalmi hivatal létszámába olyanok is fel vannak véve, kik a javadalmi hivatalnál szolgálatot nem teljesítettek.

[...] azok illetményét a javadalmi hivatal költségei terhére utalványozták. Négy ilyen szolgát talált a bizottság, akik közül egy, már 1909. év óta Dr. Ugró Gyula privat lakásában végzett házi teendőket, s ezen idő óta [...] hivatalos teendőket nem végzett.

[...] a polgármesternek sem a város szervezeti szabályrendelete, sem a képviselőtestületi határozata privat szolga tartására nem adott jogot, [...] mégis [...] a saját [...] szolgáját a város pénztárából fizettette és a javadalmi hivatal létszámába rendelte el felvenni [...]”⁷²

A bizottság további súlyos megállapításokat tesz. Így például megállapítja, hogy a polgármester az által felvett 8000 korona, úgynevezett nyomozati pénzzel nem számolt el. Ez a pénz azoknak a személyeknek a pénzelésére szolgált, akik megfigyelésükkel (magyarul: besúgásukkal) adatokat szolgáltatottak a javadalmi hivatalnak, hogy kik azok, akik jövedelmet, titkolnak el. Ugró azzal az indokkal tagadta meg a tájékoztatást, hogy a számadási kötelezettség alól fel van mentve. A jelentés további kisebb eljárási szabálysértéseket sorol fel.

Ezt követően a bizottság „javasolja a tekintetes Képviselőtestületnek, hogy [...] a súlyos kötelezettségmulasztásokért, [...] a visszaélésekért [...] a fegyelmi eljárás dr. Ugró Gyula polgármester ellen elrendeltesék, s annak foganatosítására Pest vármegye alispánja felkérettesék. [...] Egyben a város érdekében feltétlenül szükséges és kívánatos, hogy Dr. Ugró Gyula polgármester hivatali állásától felfüggesztessek, [...] a fizetése eddig élvezett illetményei egyharmadában állapítsák meg”⁷³

Figyelemre méltó, hogy bár az eljárás során a bizottság több ízben is megállapította a tanács felelősségét, gyakran név szerint is említve a döntéshozókat, a javaslat velük szemben semmilyen retorziót nem tartalmaz.⁷⁴

69 Az előjáróság lényegében a mai polgármesteri hivatal köztisztviselőinek összességét jelenti, kiegészítve a rendőrkapitánnyal és a tisztiorvossal.

70 A vármegye.

71 HU BLF V. 674. 6. k.

72 Uo.

73 Uo.

74 A vármegye ennek ellenére a bizottság tagjaival szemben is elrendelte a fegyelmi eljárás megindítását.

Mivel a város szervezeti szabályrendelete szerint a tanácsnak a javaslatról véleményt kellett nyilvánítania, rövid ülésüket követően nyilvánították, hogy miután Ugró Gyula cselekedetei „bizonyos irányban és tekintetben a tanáccsal is vonatkozásban hoztattak, véleményadástól tartózkodik és a kérdés elbírálását kizárólag a képviselőtestület bölcs belátására bízta.”

A tanács tagjainak felelőssége nem vitatható. Ugró Gyula jogszabályellenes döntéseiben jórészt ők maguk is aktívan részt vettek. Amennyiben nem értettek egyet a polgármester döntésével, jogukban állt volna, sőt a városi főügyésznek (dr. Boros Mór) egyenesen kötelessége lett volna felszólalnia a törvénytelen döntések ellen, s ha az eredménytelen, a jogszerűtlen döntés ellen fellebbezést benyújtani a vármegyéhez. A határozati javaslatot követő vitában többen is (dr. Darvas Béla, dr. Altwehr József) javasolták a fegyelmi eljárás kiterjesztését a tanácsra.⁷⁵

Maga a gyűlés, de a testületi vita is, nem lehetett teljesen érdelemmentes. Az elnök személyi érintettség okán „zárt ülést rendelt el és felhívja úgy a karzaton mint a közgyűlési teremben lévő közönséget, amely a képviselőtestületnek nem tagja, hogy a karzaton, illetve a közgyűlési termet hagyja el. Minthogy ily irányú ismételt felszólításának eredménye nem volt, az elnök a karzat kiürítését karhatalom igénybevételével rendeli el, ennek megtörténteig a közgyűlést felfüggeszti.” Ez mutatja, hogy a testület ülése iránt a város polgárai részéről hatalmas érdeklődés volt, s az érdeklődők semmiből sem akartak kimaradni. Maguk a képviselők is túlfűtött hangulatban lehettek. Az ülést vezető elnöknek⁷⁶ dr. Földes Istvánt többször rendre kellett utasítania, mert folyamatosan sértő megjegyzéseket tett dr. Altwehr Józsefre.⁷⁷

A vitát követően a testület egyhangúan elfogadta a kilences bizottság határozati javaslatát azzal a kiegészítéssel, hogy dr. Ugró Gyulával szemben vagyonbiztosítást rendelt el, ingatlanjaira a telekkönyvben elidegenítési

75 HU BLF V. 674. 6. k.

76 Dr. Jarmatzky Sándor főjegyző, ekkor még ideiglenesen helyettes polgármester.

77 Az elnöknek az 1886. XXI. tc. szerint, a széksértést meg kellett volna állapítania, s a folyamatosan sértegető képviselőt pénzbírsággal kellett volna súlytani.

és tehermentesítési tilalmat jegyeztettek be.⁷⁸ A tanács tagjaival szemben, s külön a főügyész ellen a fegyelmi vizsgálat megindítását a képviselőtestület mellőzte.⁷⁹

*

Ugró kétségtelenül sokszor sértett törvényt. A vármegye utasításait, figyelmeztetéseit, rendszeresen figyelmen kívül hagyta. Ha a cél úgy kívánta, akár a valóságot is meghamisította. Mert a maga által kitűzött városfejlesztési cél mindennél fontosabb volt. Gondolkodásmódját és egyúttal cselekvési lehetőségének korlátait nagyon jól mutatja a Phöbus ügye. 1909. augusztus 26-án köti meg – nyilván előzetes tárgyalásokat követően – a Phöbus szerződést, hogy 1910. december 15-én, amikor Újpesten megszűnik a gázvilágítás, a város ne maradjon közvilágítás nélkül. A közigazgatási eljárás bürokratikus elhúzó-dása azonban lehetetlenné teszi a feladat időben történő elvégzését, hiszen az utolsó engedély 1910. október 18-án érkezik, két hónappal a gáz közvilágítás megszűnése előtt. A Phöbus csak ettől az időponttól kezdhetett jogszerűen a közvilágítás kiépítését. Ehhez képest az alispán 1910. december 15-én, a határidő napján érkező azon utasítása, hogy a polgármester testületi ülést tartson, ahol a képviselők eldöntik, hogy ragaszkodnak-e a december 15-i határidőhöz, vagy más állapítanak meg, nevetséges, életszerűtlen.

Újpest dr. Ugró Gyula polgármester-sége idején még mindig azt a hihetetlen növekedést mutatta, amely példa nélküli volt mind a mai napig a magyar várostörténelemben. A fejlődés töretlenségét jól mutatja az új épületek száma. 1900 és 1910 között 257 új kő-, illetve téglaház épült, míg 1910 és 1920

78 Ugró Gyula sajátos módon állt bosszút a vele történelemért. Az 1933-ban, szerkesztésében megjelent Újpest monográfia egy adattárral végződik. Ez mindazoknak a személyeknek a rövid adatait tartalmazza, akik Ugró Gyula megítélése szerint méltóak arra, hogy Újpest újkori történetét legrészletesebben feldolgozó könyvben szerepeljenek. E személyek között egy országgyűlési képviselő, polgármester, vagy Újpest díszpolgára sincs.

79 A kilences bizottság még több hónapig vizsgálódott, s további megállapításokat tett. Megszűnését alapvetően az okozta, hogy a bizottság fokozatosan abba az irányba ment, hogy a város vezetését átvegye dr. Miklós Antaltól. Ezt követően egy 15-ös bizottságot állítottak fel, amely a hivatal szervezetét vizsgálta, s eredményeként, létszámfeleslegként több embert elbocsátottak, be nem töltött álláshelyeket szüntettek meg. Tevékenysége rövid életű volt.

között 179.⁸⁰ Ez látszólag kevesebb, azonban nem szabad elfeledkezni arról, hogy 1914 és 1919 közötti időszak nem éppen a békés építkezések ideje volt. A lakosság száma ugyancsak gyors növekedést mutat. 1900 és 1910 között Újpest lakosságának száma több mint 13 000-rel⁸¹ emelkedett. Mindez a felfokozott növekedés megkövetelte a város vezetésétől a gyors és hatékony reagálást. Az adott jogszabályi környezet azonban rendkívüli bürokratizmusával ezt a gyorsaságot nem tehetette lehetővé. Ugró Gyula látta, hogy mik a város problémái, milyen irányba kell lépni. Jogászként és városvezetőként azt is látta azonban, hogy az adott jogi keretek egy ilyen fejlődési ütemű városban, amely a felfokozott fejlődés következtében szociális, egészségügyi, infrastrukturális problémák többszörös halmazával küzd, e keretek között nem lesz képes a fejlődés ütemét tartani, s a várostól elvárható minimális, megfelelő szintű szolgáltatást a polgárai felé nem fogja tudni nyújtani. Ez eredményezte, hogy sok esetben a törvényesség megszűnését bizony átlépte.

A bukásához vezető utat maga építette meg önmaga számára. 1913 márciusában, másfél évvel a történések után az egyik újpesti újságban egy teljes oldalas cikk jelent meg Ugró Gyuláról.

„Ugró Gyula polgármesterségének első évében szoros összeköttetést tartott avval a többséggel, amely őt polgármesteri székbe belyűtötte. Együtt haladt annak az önzetlen többségnek gondolatvilágával és hallgatott ezen többség vezető embereinek tanácsára.

Ez a korszak eszmékkel és nagyobb szerű koncepciókkal volt telítve. Referensek és tanács önállóságot árulnak el, a közgyűlést megelőző tanácskozások pedig gyakran őt is kialakult felfogásával szemben más és helyesebb felfogásra voltak képesek bírni.

[...] Ugró lassan-lassan letöri a referensek egyéni véleményét, a tanács egyszerű uszályhordozójává lesz, s olyan terrorisztikus állapot teremtődik, amelyben mindenki fél a vad, a mindenható polgármestertől.

[...] mindent önmaga személyében központosít, senkit meg nem hallgat, beadványokat,

fellebbezéseket visszatart, felhatalmazás nélkül belefog dolgokba, meglepetésszerűen áll elő ügyekkel, autokrata módon kormányoz.

[...] a többségi párt egynéhány embe-réből tisztviselőt farag, [...] ezek pedig engedelmes szolgák lesznek, de nem tudják megnyugtatni a többségi párt kitörni készülő zúgolódását.”⁸²

Dr. Ugró Gyula fegyelmi határozatát és felmentését az újpesti képviselő-testület egyhangúlag szavazta meg.

1912. június 2-án Zolnay Jenő vármegyei tiszti ügyész arról értesítette a város vezetését, hogy május 28-val dr. Ugró Gyula és társai ügyében a fegyelmi vizsgálatot megindította. Az Újpesti Figyelő e hír mellett azt is közölte, hogy Zolnay úr egyúttal két hónapos szabadságra ment.⁸³ Az ügyben 1912. november 17-ig semmi nem történt, amikor is az Újpesti Figyelő hírt adott arról, hogy dr. Zolnay Jenő tiszteletbeli vármegyei főügyész – úgy látszik előre léptették – ismét szabadságra megy november 4-vel.⁸⁴

Dr. Zolnay Jenő vármegyei tiszteletbeli főügyész dr. Miklós Antal helyettes polgármesternek,⁸⁵ jelenti, hogy a fegyelmi eljárást Ugró Gyula és társai ellen 1913. február 23-án megkezdi.⁸⁶ Azután megint semmi.

1916. december 13-án az újpesti képviselő-testület 207. kgy. szám alatt a következő határozatot hozta:⁸⁷

„Ujpest r. t. város képviselőtestülete a (tanácsi) javaslatot egyhangúlag elfogadja, és határozatilag kimondja, hogy az 1911. évi november 30-án tartott rendkívüli közgyűlésen [...] dr. Ugró Gyula újpesti lakosnak [...] ingatlanaira 33 795 kr tőke és járulékaik erejéig bekebelezett biztosítási és végrehajtási fő és mellékzálogjogok célja megszűnt, mert a biztosítás alapját képező szavatossági tételek közül:

a/ Phöbus világitási különbözetért folyamodó [Ugró Gyula] terhére felvett

82 ÚHGy mf. 26. db. Ellenzéki Ujság 1913. márc. 28.

83 ÚHGy mf. UF. 126. db. 1912. 06. 02.

84 ÚHGy mf. 126. db

85 Mivel Ugró Gyulát nem elbocsájtották, hanem csak felfüggesztették, így polgármesteri mivolta törvény szerinti hat év elteltével 1913 augusztusában szűnt meg. Ezért dr. Miklós Antal 1911. december 21-én helyettes polgármesternek, míg tényleges polgármesternek 1913. augusztus 25-én választották meg. Az Újpesti Lexikon ide vonatkozó adata teljesen téves.

86 ÚHGy. mf. Ujpest 111. db. 1913. 02. 22.

87 HU BLF V 674, 6.

80 Dr. Ugró Gyula: Ujpest 188. old.

81 Ugró: 170. old.

25 000 K. iránti kártérítési kötelezettsége a nevezett villamossági társasággal kötött képviselőtestület határozatával elfogadott, és a vármegyei törvényhatóság [...] határozatával jóváhagyott egyezséggel megszűnt.⁸⁸

b/ a fogyasztási nyomozási költsége-kért⁸⁹ felvett 5295.- K. összegre vonatkozó elszámolása [...] képviselőtestületi határozattal elfogadtatott és [...] a vármegyei törvényhatóság [...] határozatával jóváhagyatott.

c/ a polgármesteri szolgálta terhére rőt 2400.- K. a számadási marasztalások között elő nem fordul.

Így már csak Schaff Rezső⁹⁰ részére kiutalt 600.- K. áll fenn, melyre a nyugdíjából levont és letéti kezelés alatt álló 5621.- K. 97. f. bőséges fedezetet nyújt.

Mindezek után a képviselőtestület felhatalmazza a város polgármesterét, hogy a dr. Ugró Gyula ujjpesti ingatlanaira [...] bekebelezett biztosítási végrehajtási zálogjognak [...] törlése iránt intézkedjék.”

88 A két fél nem egymástól eltérően értelmezte a szerződést. Mivel 50 évre össze voltak zárva, a hosszú pereskedés helyett egyezséget kötöttek.

89 Ez az informátor, az ügynöki pénz. A 8000-ból ennyi maradt.

90 Schaff Rezső a Magyar László-féle telkeken épülő házak előzetes értékesítésére felvett, főállásban a Magyar Királyi Posta alkalmazottja volt, havi 100.- Kr. fizetéssel. A jelentkezéshez 50.- koronát kellett befizetni, Magyar László részére. Mivel az építkezés nem valósult meg, a későbbiek során az előleg miatt perek keletkezett. Schaff Rezső állása, s így fizetése is jogellenes volt.

1918. május 5-én dr. Ugró Gyulát, miután dr. Miklós Antal polgármester egészségi állapotára hivatkozva státuszáról lemondott, az újjepesi képviselő-testület helyettes polgármesternek⁹¹ megválasztotta. Két idézet a felszólalóktól:

Dr. Földes István: „[...] ezeknek a[z Ugró Gyulával szembeni] vádaknak nagy része nem alkalmas arra sem, hogy érte papírost fogyasszunk, a tollat tintába mártjuk, hogy nagy része a vádaknak törvényes alappal nem rendelkezett.

Ezek között a vádak között voltak olyanok, melyekre nézve van mentség is, azokban a tényekben, hogy Ujpest városa túl élte már magát, hogy a községi törvény rendelkezéseivel Ujpestet nem lehet kormányozni.”⁹²

Dr. Kis Sándor: „A múltban történtek hibák és a mai felszólalások is csak azt mutatják, hogy mindig baj van, amikor a város közéletében józan ítéletet a pártoskodás befolyásolja [...]”⁹³

Mindez azonban már egy másik történet. □

91 Lásd a 85-s lábjegyzetet

92 HU BLF V 674, 6.

93 Uo.

Ujpest második tanácsa. Balról jobbra állnak: Hoffer Mihály, Vrányi Teofil, Hevesi Vilmos, dr. Boros Mór, Bánó Vince. Ülnek: Dr. Jarmatzky Sándor, dr. Miklós Antal, dr. Hédekváry Soma

LŐRINCZ RÓBERT

Az egykori Villasor, a mai Vécsey Károly utca neves lakói, 1. rész

Az 1800-as évek közepétől a főváros északi szomszédságában húzódó rákospalotai erdő a pesti polgárok kedvelt kirándulólhelyévé vált. Már abban az időben is minden zöldterület vonzó volt a kopár pestkörnyéki tájban, s a palotai kirándulásokat még népszerűbbé tette a nemrégiben épült Pest–Vác vasútvonal, valamint a lóvasút itteni megállója. 1869 szeptemberében a Vasárnapi Ujság arról tudósított, hogy „a főthi uradalom az erdőséget magán villákra részletezve eladja”. Rövidesen az erdő déli részén ki is vágták a fákat, s az itt kialakított út északi oldalán megindult a parcellázás. A telkeket pesti polgárok vették meg, s csinos házakat, kis kúriákat építettek. A korábban Rákospalotához tartozó területet 1929-ben Újpesthez csatolták.

A folyamatosan fejlődő Villasor sok-sok ismert ember lakhelyéül szolgált. Az ingatlanok múltjáról, tulajdonosairól most első ízben nyújtunk részletes, levéltári kutatáson alapuló ismertetést. A vasútállomástól indulva mutatjuk be azokat a telkeket, melyek lakói tevékenységükkel egykor országos ismertségre tettek szert. Az utca házszámozása az 1910-es évek elején megváltozott, az új számozást minden esetben jelöljük. A könnyebb beazonosíthatóság miatt feltüntetjük az 1920-as

években Vécsey Károly utcára átkeresztelt Villasor telkeinek mai számozását is. Érdeemes megemlíteni, hogy a telkek korábban megosztás nélkül, egészen a mai Lahner György utcáig húzódtak.

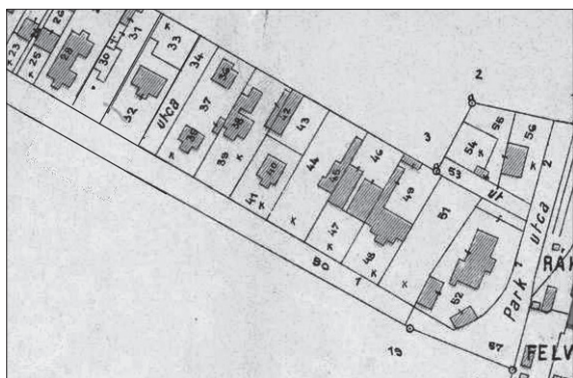
Bossányi – Brunovszky villa

Villasor 1. 1912-től Park u.1.

(ma: Vécsey 122. és Szilágyi utca 14–16.)

A későbbiekben Brunovszky vendéglő néven híressé vált sarokingatlan 1888 novemberében került Újpest akkori országgyűlési képviselője, Bossányi László tulajdonába. (A telken álló épület 1875 után épülhetett, mert egy azévből készült helyszínrajzon még nem szerepel.) Károlyi István gróf egykori birtokigazgatójának 1899-ben bekövetkezett halála után az ingatlan fia, Bossányi György örökölte.

1912-ben, az addig a vasút túloldalán, az istvántelki főműhellyel szemközt évtizedek óta vendéglőt üzemeltető Brunovszky család helyezte át ide székhelyét, s nyitotta meg a kúria falai közt legendás hírűvé vált éttermét. Ifj. Brunovszky József 1916-ban elhunyt, a vendéglőt felesége, Lorbezsbeck Rozália vezette tovább. Az asszony 1922-ben hozzáment Gaál Jenő ötgyermekes egri vendéglőshöz, s így a közönség az intézményt Gaál-féle vendéglőként kezdte emlegetni. 1938-tól azonban a szintén József névre hallgató egyik

A Villasor részlete egy 1928-as térképen

A Brunovszky vendéglő egy korabeli képeslapon

Brunovszky gyermek vette át az irányítást. A vendéglőben rendszeresen megfordult a költő Berda József, a vízipólós Halassy Olivér, az operaénekes Bódy József vagy Újpest polgármester-helyettese, dr. Gálhidi Béla. Állandó vendég volt az újpesti futballcsapat is. A II. világháború alatt az étterem népkonyhaként üzemelt, majd orosz parancsnokságot alakítottak ki az épületben. A háború után a család ugyan újrazedte a vendéglátást, a negyvenes évek végén azonban véget ért a Brunovszky-korszak. A vendéglőt államosították, s Újpesti Népkert néven üzemeltették tovább. A kilencvenes évek elejétől a kastélyszerű főépületet különböző vállalkozásoknak adták bérbe, ám a ház jelenleg több éve használaton kívül pusztul.

Varga – Piványi – Bulford – Sparber villa

Villasor 2-3. 1912-től Villasor 1. (ma: Vécsey 120.)
A telket 1874. május 13-án vásárolta meg Varga Ferenc, a budapesti állatorvosi akadémia tanára. Arról nincs adat, hogy az épületet ő építette volna, annyi bizonyos, hogy a jónoszlopfős, timpanonos kúria, a Villasor egyik legrégebbi épületeinek egyikeként már szerepel egy 1875-ben készített helyszínrajzon. A Varga család otthona a környék valóságos szellemi központjának számított. Az itt rendezett összejöveteleken a pesti társadalmi és művészeti élet számos tagja megfordult. A legemlékezetesebbnek Liszt Ferenc látogatásai számítottak. A Varga családdal baráti kapcsolatot ápoló Liszt több alkalommal is járt a villában, s néha zongorajátékával is emelte a látogatás fényét. Vargáék lánya, a később zongoraművészként és zenetanárként is sike-

A Varga-villa egy korabeli képeslap jobb szélén

res Vilma maga is a zeneszerző tanítványai közé tartozott. Gyakran megfordult a házban a néhány telekkel odébb lakó Nádaskay Béla, Varga Ferenc feleségének, Tély Franciskának első házasságából született fia is. A szintén állatorvoslással foglalkozó professzorral később, a Nádaskay villa kapcsán részletesen foglalkozunk.

Varga Ferenc – nyugdíjazása – után az Érdhez közeli Tárnokra költözött családjával, rákospalotai villáját Piványi Ernő MÁV segédtitkár vette meg 1896. április 4-én. Piványi Az ezeréves Magyarország és a milléniumi kiállítás című könyv szerkesztőjeként, majd az 1899-ben induló Vasúti Szemle folyóirat kiadó-tulajdonosaként volt ismert. Piványiék hat év után, 1902 januárjában eladták a kúriát egy neves angol zsokének, Sydney Bulfordnak. Bulford feleségével, Suskeé Máriával és lányukkal, Ilzével költözött a házba. Az 1906-ban külföldre távozó Bulford saját tulajdonrészét feleségére íratta, aki lányával kettesben maradt a villában. A kis Ilze apja nyomdokait követve rövidesen világhírré is szert tett. Alig múlt 17 éves, amikor 1912-ben a Villasor északi szomszédságában azévből felépült ká-

A Varga család: Varga Ferenc, Tély Franciska és lányuk, Vilma (férjével)

posztásmegeyeri lóversenypályán a világ első női zsokéjaként szállt nyeregbe. Nem csak a hazai és a nemzetközi sajtó, de Kosztolányi Dezső is megemlékezett róla egyik írásában.

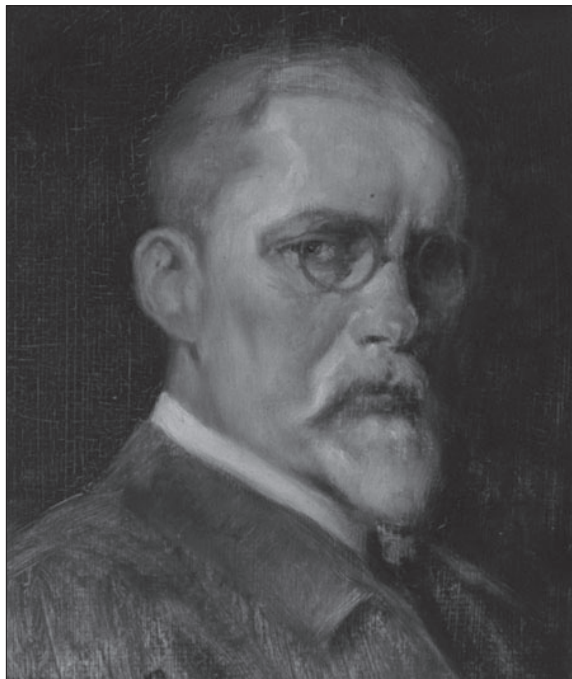
1914. május 1-én Bulfordné Sparber Samu gyárigazgatónak adta el a villát. Sparberék a több mint ezer munkást foglalkoztató rákospalotai szövőgyár tulajdonosai voltak. A villasori ingatlan több mint harminc évig maradt a család tulajdonában. A Sparber-utódok 1947-ben az Egyesült Államokba távoztak, a házat 1952-ben államosították. Az épület ezután úttörőházként funkcionált, később – a mai napig – óvoda működik benne.

Vajda – Heyer villa

Villasor 8. 1912-től Villasor 5. (ma: Vécsey 112.)

A ház leghíresebb lakója Heyer Artúr festőművész volt. Heyer feleségével, Reiner Klárával 1912. január 28-án vette meg az ingatlant egy bizonyos Doriguzzi Graciosótól. A vélhetően olasz származású előző tulajdonos mindössze három évet birtokolta a telket és a házat, előtte a kezdetektől Vajda Lajos bankbizományos és családja volt a tulajdonos.

A Heyer házaspár az Amerikai útról költözött ki a Villasorra, ahol ekkor már több ismert festő is lakott. A ma már szinte csak macskákat ábrázoló festményeiről ismert

Heyer Artúr

Heyer 1872-ben született Németországban. Berlinben folytatott grafikai tanulmányokat, majd egy erdélyi tanulmányút után elhatározta, hogy Magyarországon fog letelepedni. 1900-ban nyerte el a magyar állampolgárságot. A neves könyvillusztrátorként is számon tartott művész a Nemzeti Szalon alapító tagja volt. Heyer 1931-ben meghalt, felesége 1938 körül adta el a villasori házat.

Balló – Aggházy villa

Villasor 9. 1912-től Villasor 6. (ma: Vécsey 110.)

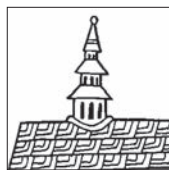
Az épület az utca legrégebbi házai közé tartozik, 1875-ben már állt. Az ingatlant 1885. december 18-án vásárolta meg Balló Mátyás vegyész-mérnök, a Vegyészet és Élelmiszer-vizsgáló Intézet nyugalmazott igazgatója. Balló a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, ő írta az első kémia tankönyvet a középiskolák részére. A telek az 1940-es évek végéig a Balló család tulajdona maradt, általában mégis Aggházy néven emlegették. Az itt lakók névsora a visszaemlékezésekben többnyire téves, a Balló és az Aggházy család rokoni kapcsolatai néhol még a művészettörténeti adatárakban is hibásan szerepelnek, úgyhogy érdemes ezeket tisztázni.

Balló Mátyás feleségével és négy gyermekével (Alfréd, Mária, Zelma és Ágnes) lakott a Villasor 9. szám alatt. Ágnes 1892-ben, 19-évesen elhunyt. A házban ravatalozták fel, majd a rákospalotai temetőben temették el. Egyik hűgát, a festészetet tanuló Máriát főiskolai mesterének, Aggházy Gyulának fia, Tibor vette el feleségül. Az esküvő után a MÁV főtanácsosként és építészként dolgozó Aggházy Tibor (ő tervezte többek között az újpesti Szent József-templomot) az akkor már ismert festőként számon tartott feleségéhez költözött a Balló-villába. A házaspárnak két gyermeke született, Irén és a későbbi neves művészettörténész, Mária. Balló Mátyás 1930-ban bekövetkezett halála után a villát három gyermeke örökölte, de a negyvenes évek elején a tulajdonosok között már feltűnik a két Aggházy-lány neve is. 1948-ban a tulajdonközösség megszüntetése alapján Aggházy Irén lett az egyedüli tulajdonos, ki 1954-ben az ingatlan eladásával pontot tett a Balló-Aggházy család villasori történetének végére.

(Folytatjuk...)

IVÁNYI JÁNOS

Volt egyszer egy plébánia

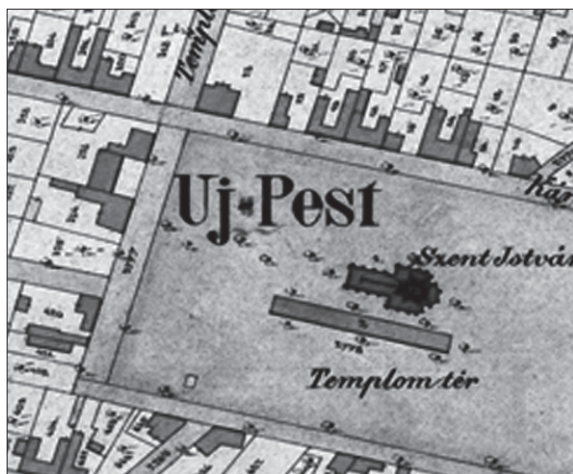

Újpest – kezdetekben az Új-megyér Gyarmat – 1940-es alapítását követően az alapító gróf liberális telepítéspolitikájának köszönhetően rohamos fejlődésnek indult. A zsidó telepések mellett a katolikus betelepülők száma is számottevően növekedett, ezért a mélyen vallásos katolikus főúr Károlyi István gróf 1868-ban a mai főtér egy részét paplak és templom építésére az egyházközségnek adományozta, amelyen először a plébánia telkének északi felén megépült a plébánia épület első üteme a kántorlakkal és a két épület között egy közösségi épülettel. Az építkezés az 1860-as évek építési „technológiájának” és a szűkös anyagi lehetőségeknek megfelelően, azaz kő-, tégl-, vályogfalakkal valósult meg. Itt látta el lelkipásztori munkáját kezdetben a dunakeszi egyház filiájaként, majd miután Fót önálló plébánia lett, a fóti plébánia filiájaként Villásy István kosdi káplán. Az újpesti római katolikus híveket ekkor még a pesti határ mentén – ugyancsak az alapító földesúr által adományozott területen – található temető kápolnája szol-

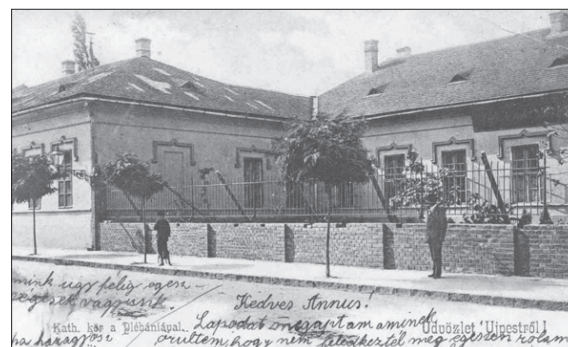
gálta, itt tartották a miséket, ill. innen vitték utolsó útjukra az elhunytakat.

Miután 1874-ben az újpesti egyházközség levált a fóti anyaegyházról és a királytól kérelmezte a kegyúri jogok gyakorlását is, amelyet 1874 novemberében megkapott, Villásy István káplán helyére a váci püspök (Peitler Antal József) Illek Vince káplánt nevezte ki plébánosi jogokkal felruházott önálló lelkipásztornak. Ő elsődleges feladatának a temetői kápolna helyett egy, az akkor már több ezer lelket is ellátni tudó templom építésébe kezdett, amelynek első lépéseként a templom telkén egy bazársort építtetett, amelynek jövedelméből szándékozott felépíteni a község templomát. (Lásd erről az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2010. évi I–IV. számait.)

A plébániaépület bővítésére az 1800-as években került sor. Ez az épületrész – továbbiakban a déli plébániaszárny – már csak téglából (a melléképületek téglakő vegyes fallal) épült a Liszt Ferenc utcai oldalon teljes egészében alapincézve, egyébként változatlanul hagyományos építési „technológiával”, azaz téglafalakkal ún. tiplifás (csapos gerendás) födémmel és ettől szerkezetileg független kétállószerű, függesztőműves ún. eklektikus fedélszékkal. Az immár teljes plébánia épület bejárata a Szt. István térről nyílt a korábbi északi szárny előtt kialakított folyosóra. A főplébánia tengelye megegyezett a később épített templom hossz- és előtte az ugyancsak

Az 1883 évi kataszteri felmérésből „kiollózott” térképrészlet bal oldalán látható a plébániaépület (I. ütem), a közösségi épület, valamint a kántorlakás. A templomtérén az 1881-ben felszentelt templom még torony és oldalhajók nélkül, valamint a bazársor. (A templom kivételével ezek az épületek már az 1875-ös kataszteri felmérésen is szerepelnek)

A plébánia északi szárnya feltehetően a még első ütemben épített katolikus kultúrházzal (1900-as évek eleje)

Közlemények

Újpesti Helytörténeti Értesítő

2014. december
XXII. évfolyam 4. szám

11

későbbiekben (1900) épített Városháza harántirányú tengelyével. Itt szükségesnek tartom megemlíteni azt a sajátos térszerkezetet, amely Újpest sajátossága, nevezetesen, hogy ha az előbbi tengely és a jelenlegi Kemény Gusztáv utca és Máty Lajos utca tengelyének metszéspontját tekintjük, az a katolikus főtemplom (Egek Királynéja templom) geometriai középpontját adja. A plébániából egy fás parkon keresztül közvetlenül lehetett a templom nyugati főbejáratát elérni, amely különösen főpapi látogatások alkalmából, de „csak” ünnepi szertartások idején is „biztosította” a megfelelő ünnepélyességet. Sajnos ezt az összhangot megbontotta az ebbe az útvonalba beépülő vásárcsarnok, amelyet 1970-ben adtak át, talán „a múltat végképp eltörölni” szándékkal.

A plébánia épületének építési korszakait jól illusztrálta az a nyílászárók (ablakok) kiképzésében is tetten érhető sajátosság, hogy a régebbi északi szárny pallótokos (kifelé nyíló) ablakaihoz képest a déli szárny már ún. kapcsolt gerébtokos (befelé nyíló szárnyak) rendszerrel épült meg.

Az új déli épületszárnyban alakították ki a káplánlakásokat (4 db-ot, amiből később 3 egységet alakítottak ki) a folyosóról megközelíthető közös WC-vel és fürdőszobával, a tanácstermet és a tantermet (hittantermet) köz-

A kultúrház I. ütemének igényes falfestése a plébánia északi falán, a bővítés új falazása előtt

tük előtérrel. A tanácsterem falát az itt szolgáló plébánosok képmásai és Andrejka József Golgota című reliefje díszítette. Andrejka József készítette a főtemplom pillérkonzoljain álló szentek szobrait is. Őt neves szobrászként a Művészeti Lexikon is megemlíti, mint általában egyházi szobrok alkotóját, de dolgozott az Országház kupolacsarnokának szobrain is.

A plébániaépületet egy sajátos toldalékkal is bővítették. Feltehetően a II. világháború első éveiben, de kialakítását tekintve inkább a hidegháborús időszakban (az 1950-es években) egy óvóhelyet építettek hozzá, amely a Liszt Ferenc utcai pincéből nyílt, és kb. 2 m átmérőjű csőalagút volt legalább 2 m mélyre a földtakarással ellátva és a volt katolikus óvoda felőli végében vészkijáráttal. Gyakorlatilag a bontásig őrzött egy ugyancsak háborús „előírás” következtében beépített dúcolást is, nevezetesen az óvóhelyek előterét – sok esetben az óvóhelyet magát is – olyan állványnyal kellett ellátni, hogy egy esetleges épületösszeomlás esetén annak terhét az állvány fel tudja venni.

Jelen sorok írójának megadatott az a megtisztelő feladat, hogy az épület pincéjét (pincerészét) és fedélszékét felmérhette, annak állapotáról véleményt adhatott – mintegy előkészítve a döntést, hogy az elbontott plébániaépület(együttes) megmaradhat és azt fel lehet újítani, vagy annak bontása az opcionális megoldás. Ebben az írásban kizárólag a műszaki állapotot tekintve, sajnos meg kellett állapítani, hogy mind a fedélszék, mind a zárófödém teljesen elavult. A tanácsterem feletti csapos gerendafödém minden gerendáját fel kellett függeszteni a fedélszék kötőgerendáira, a fedélszék főállásain túli elemek állapota is teljes cserét igényelt volna. A tanácsterem túli szakaszokban is a zárófödém és a fedélszék siralmas állapotban volt, a héjazattal (cserépfedéssel) és kiegészítő részeivel (bádogozással) együtt, tehát a födém és fedélszék cseréje gyakorlatilag azonnal szükségessé vált volna. A nyílászárók (ablakok, ajtók) is olyan állapotban voltak, hogy azokat nem javítani, hanem teljes egészükben cserélni kellett volna. A felmérések és helyszíni szemlék alapján azonban néhány szép részletet, „kincset” fedeztem fel, amelyet érdemes megemlíteni. Az északi épületszárnyban a plébánost „kiszol-

gáló” konyhában terazzoburkolatot találtam egy igen szép mintázattal. Ez annál inkább figyelemre méltó, mert egy korábbi burkolatcsere során eltűnt a kapubejáró mögött az akkor még ugyancsak terazzoburkolatban meglévő, a plébánia – feltehetően II. ütemének – építését jelző évszám. A padlást bejárva még láttam a templom korábbi bútorai közül a felújított csillár stílusához igazodó „csipkés” mintázatú 20. század eleji 19. század végi, talán szecessziósnak nevezhető gyóntatószékét és keresztelő kútját, sajnos már olyan állapotban, hogy annak felújítása nem volt gazdaságos (a közelmúltban készült egy vörösréz keresztelő kút, ami a jelenlegi templom szentélyében van felállítva, illetve – feltehetően annak idején, nagy valószínűséggel a 1920-as, ’30-as években, amikor még több káplán is szolgált az egyházközségben – a talált nyitott gyóntatószék helyett 4 darab zárt kétfülkés gyóntatószékkel állították fel a templomban).

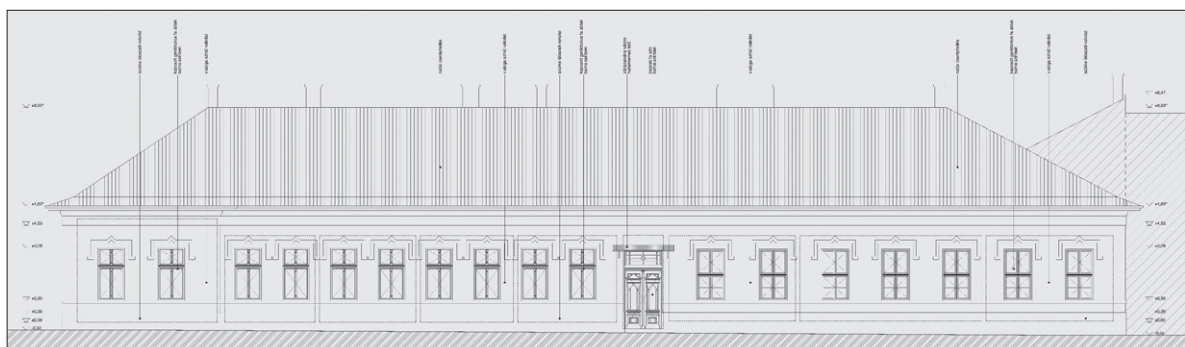
A plébánia újabb – déli – szárnyában a dongaboltozatos pince alapvetően jó állapotú volt – természetesen figyelembe véve a falak vízszintes és függőleges szigeteletlenségéből eredő károsodásokat (sókivirágzás, bizonyos mértékű faldnedvedés), de alapvetően használható állapotú volt. Azonban érthető, hogy ezért az egész plébániaépületet felújítani nem lett volna gazdaságos, különösen teljes alapterületében nem, amikor a jelenlegi paphiány miatt a felújítás után is – talán – kihasználatlan maradt volna.

A kultúrház bővítéséről pontosabb adatokat nem találtam, csak annyit, hogy azt bővítették és 1937 óta használták. A bejárati épületrészt – amely kialakításában, „stílusában” teljesen eltér az épület egyéb részleteitől

– feltehetően akkor építették, amikor a katolikus kultúrházból úttörőház lett. A kultúrház kétütemű kialakítását jól példázta a bontás során „megjelenő” kettős falazat, ahol a bővítés önálló falának elbontása után egy igen igényesen festett korábbi falszakaszra – feltehetően a plébániaépület eredeti falára festett íves mintázat – került napvilágra.

Az épületegyüttes teljes bontása előtt több változatot is megvizsgált az egyház. Ezek között a plébániaépület(együttes) részleges felújítása, vagy bontása és egy új plébániaépület építését is szerepelt. Ez utóbbi a Liszt Ferenc és Templom utca sarkán álló többfunkciós épület és egy új vásárcsarnokot jelentett volna a Templom utca – Károlyi István utca sarkán. Végül a Magyar Katolikus Egyház és Újpest Önkormányzata közötti megegyezés eredményeként született meg az a döntés, hogy az egyház az épületegyüttes telkét (beleértve a volt Szent Anna Katolikus Óvodát is) elcseréli az újpesti Erkel Gyula Zeneiskola telkére a rajta lévő felépítménnyel együtt, azt felújítva és mögötte egy új közösségi épület megépítésével. A római katolikus főplébánia régi-új épületét 2014 októberében vehette birtokba az egyház. Ezzel egyidőben – immár az önkormányzat tulajdonába került – telkeken álló épületeket elbontották, a tervek szerint itt épül fel az új vásárcsarnok és kulturális központ. □

A szerző ezúton mond köszönetet a NewLine Építész Iroda Kft.-nek, illetve az UVZrt.-nek a római katolikus plébánia épületegyüttes bontási terveinek felhasználásáért.

A főplébánia épületének templom utcai főbomlokzata (a főbejárat tengelye megegyezik a templom hossz-, illetve a Városháza barántirányú tengelyével)

HÉTVÁRI ANDREA

Újpest sajtótörténete, 6. rész: Újpesti Napló – a negyedszázados hetilap

Az összes korabeli újpesti sajtótermék, amely évtizedekig jelentős szerepet töltött be az olvasók életében, a századfordulót követő években kezdte meg működését. Nem volt ez máshogy az Újpesti Napló esetében sem, mely negyedszázados – 1909-1935-ig tartó – munkásságával szintén a jelentősebb újpesti hetilapok közé tartozott. Szerkesztői és laptulajdonosai Miklós Móric és Negyedi-Szabó Béla voltak, megjelent „minden vasárnap, a „szerkesztőség és kiadóhivatal” pedig az Újpesti Közlönyben „szerkesztők utcájaként” emlegetett Deák utcában volt. A folyóirat alcímet nem szerepeltetett, amelyből nyilvánvaló, hogy az olvasókat a hírek és információk teljes palettájával kívánta szolgálni, nem kiemelve vagy hangsúlyozva egyetlen témát vagy területet sem. A társadalompolitikai vezércikk után itt is a hírek rovat következik, amelyből a mai olvasó is kedvére csemegézhet. Az első évfolyam majdnem minden számában felbukkan egy bizonyos Brichta Károly cipésmester hirdetése, aki Árpád úti boltjában „készít méret után a legkényesebb igényeknek is megfelelő uri- és női cipőket [...] valamint különféle báli, házi, torna és sárcipőket.” A mai kor olvasójának toalettjéből egészen biztosan hiányzik a báli és a sárcipő, s talán a fiatalabb nemzedék utóbbiról már azt sem tudja, hogy a vastagabb bőrből vagy gumiból készített sárcipőt – vagy, ahogy a régiek hívták, kalucsnit – sáros időben a lábbelire szokták felhúzni.

Már az első évfolyamok számaiban külön rovatot kap Újpest mellett Rákospalota,

ahol – többek között – a közvilágítás bizonyult megoldandó feladatnak. „Alig van nagyobbfajta község, amelynek olyan nyomorult közvilágítása volna, mint Rákospalotának. Ha az ezüst fényű hold s a szeliden ragyogó csillagok meg nem világítják, azoktól a nyomorult petróleumlámpáktól bizony sötét maradhat az egész 20.000 lakost számláló közösség.” Az esti séták minden bizonnyal romantikusabbak lehetnek a petróleumlámpák és a csillagok fényénél, amely azonban a tolvajoknak is jobban kedvezett, legalábbis a hírekben olvasható információk szerint. Emellett megtudhatjuk azt is, hogy „legkellemesebb kirándulóhely a rákospalotai erdőben a Parkvendéglő. Szerdán és pénteken halvacsora. Naponta cigányzene.” Hasonló vendéghívogató multságokkal várta vendégeit az „Újpesti Vörösmacska” étterem, s külön öröndetes, hogy a kölcsönkönyvtár Újpesten az Árpád út 52. szám alatt már akkoriban is üzemelt. Az iPadek, tabletek és a legkülönfélébb digitális csodagépek korában bájos és megmosolyogtató a hír, miszerint: az Éden Színházban „Naponta két mozgófénykép előadás” is volt „este 7-kor és fél 9-kor” még kedvesebb a hirdetés, ha azt is tudjuk, hogy „A terem kitűnő ventilációval van szerelve, ami az ott tartózkodást nagyon kellemessé teszi.” Ezek szerint a korabeli nézőközönség kényelmére már száz évvel ezelőtt is gondoltak. Az 1900-as évek elején az igényes vásárló „eső- és napernyők, nyári trikók, rövid és hosszú battiszt nadrágok” valamint „voile, harisnya, zokkerli, nemez- és szalmakalapok” és még számtalan szép és finom holmi közül válogathatott, ha a pénztárcája is megengedte.

DR. KOVÁCS IVÁNNÉ

Száz éve zenél a karácsonyfa

Szeretem a karácsonyt! Már a gondolatától is boldogság árad szét bennem. Ilyenkor visszarepülök gyermekkoromba, amikor csoda történt nálunk.

Hozzánk az angyalka minden évben forgó-zenélő karácsonyfát hozott.

Családunkba, ide Újpestre száz éve került ez a kis svájci forgó-zenélő talp. Nagypám gyűjtötte a különleges dolgokat és mindig valami érdekes holmival tért haza, meglepve vele négy gyermekét. Édesanyám négyéves volt azon a karácsonyon. Nagy izgalommal hallgatták a neszeket a szobából, ahol az „angyalka” tevékenykedett. Türelmetlenül várták a csengettyű hangját, amire beléphettek az ünnepi nappaliba. Végre kitárult az ajtó és a szoba végében ott állt a földtől plafonig érő csillogó, szikrázó karácsonyfa. A négy gyerek elindult a fa felé, ami egyszer csak megmozdult. Ré-

műlten kezdtek el szaladni, hogy elkapják, mert azt hitték, hogy el akar dőlni. De aztán földbe gyökerezett a lábuk, mert a fa nem dőlt el, hanem lassan forgott és zenélt.

A mi karácsonyainkat is a fa tette szépé. Mindig tökéletes formája volt, nyugodtan foroghatott és mutathatta minden oldalát. Persze a legtökéletesebb formájú fának is mindig hiányzott egy-egy ága. Ezért Édesanyám zöld gépselyemmel pótágakat kötött a fára. Díszítés után ez már egyáltalán nem látszott. Nagymama korabeli díszekből ma is van még két darab. Az angyalhaj farkú, ágra csíptethető kismadárhoz egy kedves emlék is fűződik. Kicsi lány voltam, még hittem abban, hogy az angyalka hozza a fát és az ajándékokat. Azon a karácsonyon kis babaedényeket kaptam. Mikor már eleget örültünk, elmentünk vacsorázni. Vacsora alatt a karácsonyfa forgott és zenélt, megadva a finom ünnepi ételekhez a hangulatot. Étkezés után elsőnek ugrottam fel és szaladtam az ajándékokhoz. Örömmel kiáltottam fel, amikor a babaedények tetején megláttam egy új játékot: „jé, nekem az angyalka, még egy kenőtollat is dobott le.” Az történt, hogy vacsora közben a forgó fáról a madárka angyalhaj farka pont az én edénykéimre esett. Nagy derűtség kerekedett.

A fa forgott, forgott és szinte állandóan zenélt. A Csendes éjt és az O sanctissimát muzsikálta. Legjobban a délutánokat szerettük, amikor már sötétedett. Pár hasáb fát tettünk a cserépkályhába, s ennek fényében gyönyörködtünk a sejtelmesen csillogó fában.

A forgó-zenélő talpat jelenleg én őrzöm. A kis öreget a 100 év alatt kétszer kellett javíttatni. Családunk barátja, egy ötvös iparművész dolgozott rajta nagy szeretettel. Egy-egy hangtüske letört a tekercsről, a tengelye is meggyengült. Már csak másfél méteres fát bír el, de karácsonykor a századik születésnapján ismét megörvendezteti a családot.

Remélem, még unokáim is a forgó-zenélő fa alatt fognak ünnepelni emlékezve a családi történetekre. □

IVÁNYI JÁNOS

I. világháborús emlékmű a Fővárosi Vízművek Káposztásmegyeri Főtelepén

Miután Budapest Székes Főváros Duna Balparti Végleges Vízművének (a Káposztásmegyeri Főtelepnek) második üteme befejezést nyert 1903-ban, a Fővárosi Vízművek elérkezettnek látta az időt, hogy a kor technikai színvonalán megvalósult épületek és berendezések üzembe helyezését egy képzőművészeti alkotással is megkoronázza. Ezért felkérték Horvay János szobrászművészt, a ceglédi Kossuth-szobor alkotóját, hogy a vízművek jelentőségét megfelelően szimbolizáló szobrot készítsen a főtelep területére. Ennek a megbízásnak megfelelően született meg a Neptunusz-kút, amely egy teljes alakos, jobb kezében szigonyt tartó bronz mitológiai férfialakot ábrázol, aki egy

stilizált delfin fejére támaszkodik. (Neptunusz a rómaiaknál a tenger istene – a görögöknél a megfelelője Poszeidon – a vizek, források, tavak védelmezője.) Az 1904-ben 220 cm-es ciklopkő lábazatra felállított szobor talapzatára – szomorú kötelezettségének eleget téve – a Vízművek bronz emléktáblát állíttatott, az I. világháborúban elesett vízmű-dolgozók nevének és foglalkozásának feltüntetésével. Emléküket őrizték meg ezek a sorok is:

Babolcsi József	gépapoló
Band József	szerelő
Barsi András	munkás
Bellák József	segítő munkás
Bencsó József	szerelő
B. Kiss Dezső	bádogossegéd
Bognár Nándor	munkás
Borbély Pál	szerelő
Breitenbach József	géptisztító
Engler Géza	altiszt
Grandwohl Antal	géptisztító
Holländer Imre	munkás
Horgos István	géptisztító
Kiss József	szerelő
Kolontár József	fűtő
Koncz Károly	széntoló
Lőrincz Sándor	fűtő
Lukácsy András	altiszt
Nagy Gábor	segítő munkás
Rack Mátyás	kőműves
Sándor István	kazántisztító
Szántó Gyula	széntoló
Váradi Ferencz	széntoló
Vass Áron	kezelő főtiszt

A Neptunusz-kút a Fővárosi Vízművek (Váci út 102.) kertjében őrzi az első világháborúban elesett dolgozók emlékét

Az emléktábla bal oldalán a puskája csövére támaszkodó, lehajtott fejű katonával valljuk immár 100 év múltán: ők nem akarták a háborút, békés munkásemberek voltak, de nem bírták ki a kötelességteljesítés alól.

Hősök voltak, „Elestek a Hazáért”, nyugodjanak békében. □

A bőrgyári munkásság életviszonyai*

Hatalmas, hús levegőjű terem. Bódító benne a bűz, freccsenő a víz meg a maró lé, s az üveg-tetőn át beszűrődő világosság mindenütt szennylepedéket világit meg. A terem előrészen gödrök sorakoznak, amelyekben póznákra aggatva ázik a nyersbőr.

Gumi- vagy bőrcsizmás, sápadt munkások vonszolnak erre-arra nehéz bőroket a lucokban, s hajladoznak bakok és tőkék fölé. A műhely belső felében gépek dohogják a munka irgalmatlan, sokfajta ütemét.

Íme, efféle képet vázolhat fel a látogató futó szemlélődése során a „meszes”-ről, amely tulajdonképpen első állomása a bőrgyári vándorlásnak, s gyújtópontja feldolgozásának.

A legtöbb bőrgyár megkopott, ódon épület, s így nem csoda, hogy valóságos patkányfészek; az amúgy is bőséges szennyben gyöngyéletük van a patkányoknak. Sok helyütt alighogy elül a meszesben a gépkattogás, már gyűlnek, sorakoznak is rendre. Ám a piszok, a bűz a patkány ellenére is ritka az olyan üzem, ahol például külön étkezőhelye volna a munkásságnak. De idejük sincs a nyugodt táplálkozásra, még ha jócskán túlóráznak, akkor sem. (A napi munkaidő sok gyárban mostanság nyolc óra, de gyakori a tízórás is, főleg vidéken. Van olyan Pest környéki bőrgyár, ahol 70–80 órát is dolgoznak hetenként. Néhol előfordul a „durchmarsch” [hasmenés] is. A munkaidő tehát váltakozó jellegű.

Általában reggel 9 órakor szoktak futtában bekapni valamit, legtöbbször száraz kenyeret. Rendszerint reggel 5-6 órakor kezdődik a munka, s a déli szünet időtartama csaknem mindenütt tíz perc. [...]

Az újpesti bőrgyárakban körözött, de sajnos kis számban kitöltötten visszkapott kérdőívek adataiból s a munkások tömegével folytatott beszélgetésekből kiviláglik: általános jelenség, hogy a munkások naponta csak egyszer fogyasztanak friss, meleg ételt (este). Sokan reggel, délben kenyeret esznek, s csak

vacsorára van hol paprikás krumpli, hol meg leves vagy főzelékféle. A szakmunkás már időnként megenged magának reggelire kávét is, vacsorára: pörköltet, vasárnap: a változottság kedvéért olykor-olykor sült húst.

A kérdőívek kitöltőinél a fő táplálék mindenesetre: leves, szalonna, krumpli és tej.

Sok helyen rendes fürdőjük sincs a munkásoknak. Az egyik nagyobb újpesti bőrgyárban például még 1919-ben rendezték be a fürdőhelyiséget. Azóta persze a csapok rég elromlottak, de senki nem törődik velük. Törülközőnek se híre, se hamva. Szappant sem mindenütt adnak a munkásoknak. Mivel pedig a tisztálkodási lehetőség úgyszintén csak a munkanap leteltével volna, s télen meg sokszor a helyiség sem fűtött, hát a legtöbbször fürdés nélkül távoznak a gyárból.

Dr. Práger Márton írja ezzel kapcsolatban (Fürdési és ipari betegségek. – Közlemény az Orvosi Hetilapból, Bp., 1926.): „A fürdés, a mosdás melletti propagandának szükségességét bizonyítja az, hogy egy nagy újpesti bőrgyár, amely több ezer munkással dolgozik, leszereltette jól berendezett gyári fürdőjét azzal az indoklással: 'a munkásokat nem kényszerítheti fürdésre'...(?)

„Míg a gondosan megtisztított munkás mellén négyzetcentiméterenként csak 18 fejlődőképes mikroorganizmust találtak, addig az elhanyagolt mellén 24 000 volt a mikroorganizmusok száma.”

A rendes öltöző is ritka, néhol kellemtelen, piszkos pincehelyiség. Nagyon sokszor azonban csak szögeken lóg a gönc a műhelyben.

A meszesbeliek általában lobbanékosak, indulatosak. Túlságosan nehéz munkát végeznek, egyre hajszoltabb ütemben (újában a bredót itt is erőszakolják!), akárcsak korai órákban a pékek. Egymás között sem ritka a súrlódás, de legtöbbször szakmunkás és segédmunkás között fordul elő civakodás, s ennek viszont mélyebb oka van. Nem egy tímárban él még a szakmai gőg (gáncsot

vetett ez már a bérmozgalmaknak is!), amely egyrészt a kisipari élet, sőt, a céhkorszak maradványa, másrészt pedig tudatos vagy tudat alatti védekezés a feltörekvő segédmunkásokkal szemben. Nyilvánvaló, hogy fölülről is igyekeznek ezt a lappangó ellentétet kimélyíteni, és egy-egy kitűnő tímárt meszterállás stb. ígéretésével a dolgozók tömegétől külön választani

A nehéz s nem egy részletében bőrgyári munka természetesen hamis képzeteket kelt az alkohorról. Sok bőrgyári dolgozó él abban a hitben, hogy az alkohol hasznára válik szervezetének, mert ellensúlyozza az ártalmas gőzök hatását. Holott, mint Szánthó Menyhért, a Népegészségügyi Múzeum volt igazgatója megállapítja: Az alkohol euphorikus hatásánál fogva alkalmas ugyan arra, hogy a munkás figyelmét a gőzök káros hatásáról elterelje, de az alkohol romboló hatása még nagyobb, mint a gőzöké.

A tímárok nehéz mozgásúak. Járás közben előrehajlanak, csoszognak. Munka közben főleg a bőrpuhító fehértímár rátérdel a bőrre, s ennek folytán az idősebbeknél az asztalos-munkására emlékeztető lábtartás alakul ki. Tréfásan mondják is, hogy „ökörtérde” van. A legtöbb műhelyben félméztelenül dolgozik a munkás; a meszesben ez épp a lépfene-fertőzés veszélye miatt megengedhetetlen.

A meszesből azután cserzésre talicskázák a bőrt. Itt csak segédmunkások dolgoznak. A cserésben való munka hatása: a dolgozók kezén kireped a bőr, körmük megbarnul, és ujjai megduzzadnak.

A csak gödrökben való cserzés: „lassú cserzés”. A „gyors” cserzés hatalmas forgó hordókban történik. Ezt gépen végzik, s ez már fokozottabb mértékben veszélyes munka, mert e gépnek különös éles és gyors forgású késhengere van. Ha a munkás nem vigyáz eléggé, a bőrt cafatokra tépi. De nemcsak a bőrt, hanem a munkás kezét is: akik hosszabb ideig dolgoznak gép mellett, azok között fele sem ép kezű. Az OTI [Országos Társadalombiztosítási Intézet] 1933. évi jelentése szerint ebben az évben 23 781 üzemi balesetet jelentettek az Intézetnél. [...] A papír-, bőr- és ruggyantaiparban fordul elő. Ez az adatsor azonban a valóságot vajmi kevésbé tükrözi, hiszen egyoldalú munkaadói bejelentés alap-

ján készült. Ám még e jelentés adatai is elárulják, hogy a munkáltatókat mily súlyos felelősség terheli e tekintetben: „A baleseti okok alapján a balesetek 13,9%-át a munkaadó mulasztása okozta.”

A hordózás után „taszításra” kerül a sor. Ezt gépen kezdik, később kézzel folytatják, s vas- vagy kőeszközt használnak hozzá. A taszítás a bőrgyártás egyik legnehezebb feladatát rója a munkásra; ezzel tünteti el a cserzés okozta ráncokat, ezzel teszi bőrt formássá. Teljes súlyával kell ráneheznie szerszámjára, ha azt akarja, hogy a bőr csakugyan kismuljon. A tímárok azt szokták mondani: „Már a legelső pillanatban annyira nyomd a szerszámot, amennyire csak telik tőled; aztán egyre jobban és jobban, ameddig csak el nem hajlik a tábla”...

A taszító ugyanis betonból, esetleg mű vagy igazi márványból való lapon dolgozik, amelyen sokszor cinklemez is van. Legalább 2 méter hosszúak, s rendszerint két-két embere dolgozik rajtuk, s csak úgy „nyöszörögnek”, amíg „kihúzzák a ráncokat”. Ezt a munkát egyébként különös szigorral ítélik meg, mert megkínávják, hogy úgy álljon utána a bőr, mint a „kártya”. Van olyan üzem is, ahol ráadásul még szárító mellett végzik a taszítást, kiáramló forróságban.

A tulajdonképpeni kikészítésnek persze még rengeteg érdekes és jelentős részlete van. Nem sorolhatjuk fel azokat a különféle eljárásokat, melyekkel a bőrnek színt és fényt adnak. [...] □

*Részletek Gereblyés László (1904–1968) a Válasz című folyóiratban, 1938-ban megjelent tanulmányából

Szabászat a Wolfner bőrgyárban

Miért?

A mögöttünk maradó 2014. esztendő az emlékezések éve. Az emlékek többsége szomorú, sebeket feltépő tragédiák sorozata. Nem csak az első világháború kitörésére, pusztító árvizekre, országcsenkítésre emlékezünk, hanem az emberiség történetének szégyenletes, a hatmillió ember elpusztítását eredményező holokausztra is.

Ebben az esztendőben sok családban úgy emlékeztek, hogy előkeresték a régen készült fotókat, elmagyarázva a gyerekeknek, unokáknak, kik láthatók a megfakult fényképeken. Én is kutattam a család régen őrzött emlékei között, azt szerettem volna elmesélni hét esztendő unokámnak, kik voltak őseink, mivel foglalkoztak, hány gyerekük volt.

A sok fotó közül előkerült egy óvodai tabló, ami 1942-ben készült, a Nyár utcai óvoda udvarán. Kicsi voltam és csak töredékes emlékeim vannak ebből az időből, talán azért, mert én is egyike voltam a fehér ruhát viselő

angyaloknak. Megrendültem amikor felismertem egy testvérpárt, Kaffka Editet és fivérét, Kaffka Ervint. Mi hárman a Nyár utca 24. számú házban laktunk, naponta találkoztunk, sőt még ugyanabba az óvodába is jártunk. Azután az egyik napról a másikra váratlanul eltűnt az egész család.

Kaffkák hiteles történetét, a borzalmas igazságot nyolcadik osztályos diákként Édesanyámtól tudtam meg. Az egész családot elhurcolták és megölték. Kamaszként azt kérdeztem: „Miért?” Azt válaszolta, felnőttként biztosan megtudod az igazságot. Sajnos, Édesanyám ebben tévedett. Ma 75 éves nagyapaként sem tudom az igazságot, és félek, unokám sem fogja azt megismerni.

Miközben ezt a visszaemlékezést írom, eszembe jut szeptember 24-e, a zsidó újév első napja. Elővettem a gyertyákat, amit mi halottak napján meggyújtunk, és keresztény hagyományok szerint a holtakért imádkozunk. Nem egyért, hanem valamennyiért, azokért is, akik „égő áldozatként” fejezték be földi életüket. □

A Nyár utcai óvodások és óvónők 1942 nyarán. Az első sorban középben, az óvónő mellett (fehér ingben, pulóverben) álló kislány a fenti írás szerzője. A második sorban jobbról a harmadik és negyedik gyermek a Kaffka testvérpár: Edit és Ervin

GAÁL KÁROLYNÉ VARJU VILMA

1956 emléke a Déri Miksa Szakközépiskolában

Újpest egyik patinás oktatási intézményét – amely a szocializmus évtizedeiben Kilián György nevét viselte – 1990-ben az elektronika világhírű képviselőjéről, Déri Miksáról nevezték el. Az 1954-ben alakult iskola korának egyik legmodernebb szakmunkásképző intézete és kollégiuma volt. A Megyeri és Fóti út sarkán álló épület ma már üresen áll, az intézményt 2008-ban megszüntették.

A forradalmi események mély nyomot hagytak a tizenévesekben, akik szeizmográfként érzékelték a tanárok reakcióit. Nem a szavak, hanem a tekintet, az arcmimika, a gesztusok közvetítették számukra az igazságot. Jól tudták, mit takar az, ha hallgat valaki, és nem dicséri a politikai rendszert. 1956 után többségüket ostorral sem tudták betereni a KISZ-be.

Az újpesti Forradalmi Bizottság kivégzett elnökéről, Kósa Pálról kiadott emlékkönyv az 1956-os forradalom egyik újpesti gócéjának emlegeti az akkor még Kilián György újpesti kommunista vasmunkás nevét viselő iskolát, ahol több mint nyolcvan fiú szervezte az ellenállást. Még a folyosókra szórt szalmán is aludtak, s a Könyves Kálmán Gimnáziumba telepedett Nemzetőrség motoros futárral küldött utasításait hajtották végre. Kiverték a fa-

lakat, lőállásokat alakítottak ki a tetőn és a szemben lévő iskolában, de kiderült, hogy az öt teherautóval ideszállított hosszú csövű dán puskákba nem illettek a megyeri Honvéd Folyamőr Laktanyából szerzett magyar töltények.

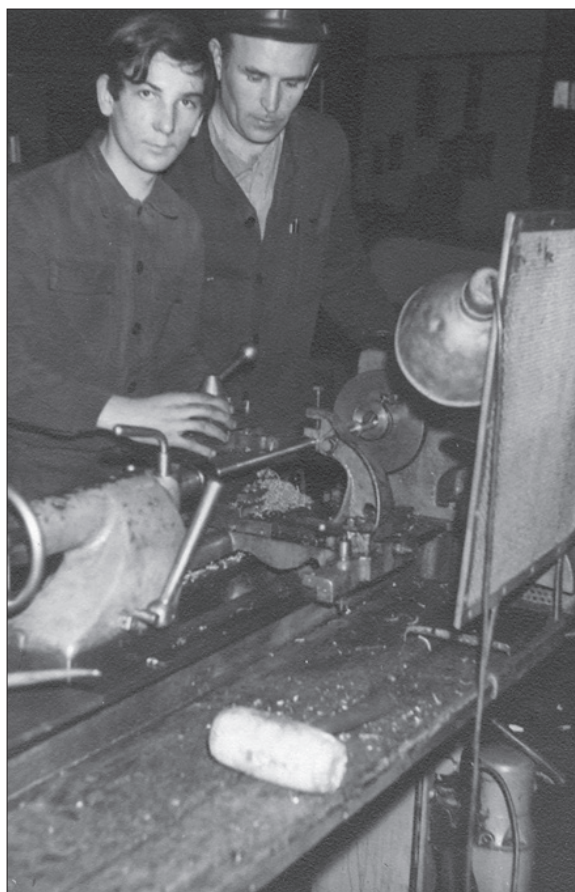
Jelen voltak a fiúk halottak napján az elesettek elhantolásánál is a Megyeri temetőben. Az ott táborozó szabadszállási híradósoktól szereztek értesítéseket az eseményekről. A katonák a szovjet támadás hírére elhagyták a temetőt, és a motoros katonatiszt sem jött, csak üzente, hogy nincs páncéltörő gránát. Az iskola diákjai ennek ellenére csatlakoztak a Fóti út nyugati végén kialakított harcálláshoz. A szovjet páncélosok közeledtét jelezte a Megyeri csárda felől a Cérnagyár kertjébe hulló tankágyú lövedéke. A diákok kitarítottak. Székely Sándor nevelő sem tudta a védelmi harcról lebeszélni őket. Szerencse, hogy a Megyeri út 48.-ban lakó Neogrády László tanár úr, a Hadtörténelmi Intézetből elbocsátott katonatiszt, szakszerű magyarázatával meggyőzte őket, hogy a légvédelmi ágyú töltete csak szétspriccel, de nem tesz kárt a tankokban. Megértve, hogy nincs esély, a fiúk nekirugaszkodtak a hatalmas ágyúnak és nagy nehezen belökték a Cérnagyár mögé. A lelkes fiataloknak csak az utolsó pillanatban sikerült elinálniuk az ONCSA-telep (a Fóti út és Me-

A Kilián György Iparitanuló Intézet és Diákotthon épülete a Megyeri és Fóti út sarkán

gyeri temető között, a nagycsaládosok számára 1942–43-ban épült százlakásos lakótelep) felé.

Leszák Vilmos tanár úr az iskola fél-évszázados jubileumi évkönyvében örökítette meg a forradalom napjaiban történeteket. 1956 végén tudta meg, hogy diákja, Vörös Gábor egy repeszgránáttól halt meg az utcai harcokban. Mikor 1957 februárjára kicsit csilapodott a helyzet, diákjaival elhatározták, koszorút visznek a sírjára. Megilletődve indultak a Nyugati Pályaudvar felé a 14-es villamossal, de a vezető csak az ütközőre engedte felkötni a Landler Jenő MÁV Járműjavító üzem kertészetében készült, friss élővirágokból összeállított, gyönyörű búcsúemléket. Sajnos az Élmunkás (ma: Lehel) térnél nagyot fékezett a villamos, és a leszakadt koszorút a sáros, havas úton húzta maga után a végálmóságig. Az elkeseredett osztálytársak elrohantak művirágokért, azzal pótolták a tönkrement részeket. Vörös Gábor szülei tanúi voltak a nagy igyekezetnek, látszott rajtuk, hogy jólesik az osztálytársak együttérése, és

Iparitanuló-oktatás a Landler Jenő Járműjavító üzemenben

könnyezve mesélték el, hogy fiúk apja karjaiban halt meg. Az sem tudta enyhíteni fájdalmukat, hogy frissen hantolt sírok tömege mutatta a temetőben, milyen sokan áldozták életüket más családokban is.

Az iskola történelem munkaközössége a rendszerváltáskor a lehető leggyorsabban tájékoztatta diákjainkat a kimondható igazságról. Neogrády Laci bácsi, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény alapítója, életében is köztisztelőben állt. A sírjánál október 23-án minden évben ünnepi műsorokat tartottunk. Az egyik ünnepségen a tanulók nagy figyelemmel hallgatták Szendiné Kósa Katalin visszaemlékezéseit. Elmeséltem a fiúknak, hogy 1962-ben a Hungária Papírlemezgyárban együtt dolgoztam Fekete Katalinnal. Kénytelen volt nevét megváltoztatni, mert az Újpesti Forradalmi Bizottság kivégzett elnökének, Kósa Pálnak a lányát még fizikai munkára sem akarták alkalmazni.

A Déri Miksa Szakközépiskolában elevenen élt a forradalom és szabadságharc emléke. Szabó Gábor fizikatanár végigfényképezte az 1956-os emlékhelyeket, amelyek történetét megírva, digitális ismeretterjesztő anyagot szerkesztettünk az érdeklődő diákok és a visszaemlékezők számára. A szülők is méltányolták az iskola felvilágosító törekvéseit.

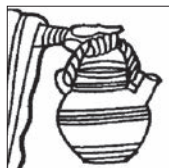
Jó lenne, ha az újpestiek nem felejtenek el az egykori „Kilián” lelkes fiataljait, akik életüket sem féltették, ha az igazságért, szabadságért kellett küzdeni. □

Osztálykép az 1960-as évek közepéről. A tanárok (balról jobbra): Ludvány István, Kovács István, Gaál Károlyné, Varju Vilma és Gyimesi Imre

VARGA KÁROLY

Egy magyar találmány sikere Istvántelken

Az 1960-as években felgyorsult műszaki fejlődés az áruszállításban is éreztette hatását. Ennek egyik látványos formája a konténerek megjelenése és elterjedése volt. Hazánkban az 1960-as évek második felétől a Magyar Hajó- és Darugyár (MHD) váci részlegében jelentős konténergártás folyt. A konténerek nagyobb része exportra, kisebb hányada hazai felhasználásra került. A Magyar Államvasutak – valamint a többi hazai konténertulajdonos is – az MHD-tól szerezte be konténereinek többségét.

A magyar nagy konténerek gyártásának kezdetén – mivel a szállítóeszközök jelentős része exportra készült – a külföldi megrendelők nemzetközileg ismert és elfogadott festékbevonat alkalmazását kívánták meg. Így került sor az MHD váci részlegében, az acélkonténerek esetében, az import eredetű, Dörken gyártmányú, egyrétegű konténerfesték használatára. A bevonat használat közben a következő igénybevételnek van kitéve: mechanikus, napfény, fagy, tengeri (sós) és szélsőséges hőmérséklet-ingadozás (+50 és -40C).

Néhány évvel a gyártás megkezdését követően, a MÁV jelentős mennyiségű transzkonténer tulajdonosa lett. A szállítóeszközök első nagyjavításait 1975-ben végezték az újpesti Istvántelki MÁV főműhelyben (akkor: Landler Jenő MÁV Járműjavító Üzemben). A konténerek rendszeres nagyjavítása, az ún. fő-

vizsga három-ötévenként esedékes, amikor azok felületét, festékbevonatát is teljesen felújítják. Nem kis gondot okozott, hogy a gyártáskor használt Dörken-anyag helyettesítésére megfelelő minőségű hazai konténerfesték nem állt rendelkezésre. A MÁV műszaki okokból kénytelen volt Dörken-festéket importálni, de már abban az időben keresni kezdték az importfesték helyettesítésének lehetőségeit.

A Budalakk gyártmányú „B” jelű konténerfesték (későbbi márkaneve: Vikopol) alkalmazástechnikai kísérleteire a MÁV-nál és az új konténert előállító váci cégnél 1981-ben került sor. A MÁV Istvántelki főműhelyében a „B” jelű konténerfesték bevonati rendszerrel 1981-ben, 10 darab nagy konténeren eredményes felhordási-festési kísérletet folytattak.

A javításra előkészített transzkonténerek kísérleti festékbevonatának alkalmazása a következő módon történt: 1. felület-előkészítés: a régi festékbevonat eltávolítása szemceszórással; 2. zsírtalanítás: oldószeres lemosással; 3. alapozás: korróziógátló konténeralapozó festékkel; 4. fedőfestés: konténer fedőfesték felhordása két művelettel; 5. feliratozás: szita-nyomással.

Az import konténerfesték helyettesítését célzó alkalmazástechnikai kísérletekkel párhuzamosan az Építéstudományi Intézetnél (ÉTI), illetve a MÁV Anyagvizsgáló főnökségnél laboratóriumi összehasonlító elemzéseket végeztek, valamint a korrózió hatását kültéri lemezekon vizsgálták.

A kedvező gyakorlati tapasztalatok és az elvégzett vizsgálatok eredményei alapján, a MÁV Istvántelki főműhely a javításra előkészített acélkonténerek esetében 1983-ban kezdte meg a Vikopol elnevezésű Budalakk konténerfesték alkalmazását. A projekt vezetője – MÁV részéről – a cikk szerzője volt. A magyar konténerfesték kifejlesztésében közreműködő cégek által készített tanulmány az 1985. évi Hungarokorr országos korrózióvédelmi pályázaton díjat nyert. □

Konténerszállítás vasúton, az 1980-as években. (Archív fotó a MÁV Áruszállítási hasznos tudnivalók című kiadványból)

BAJOMI LÁZÁR ENDRE

A legpárizsibb párizsi piktor (részlet)

Vértés Marcell jómódú nagyvállalkozó családban született 1895. augusztus 10-én, Újpesten. 1919-ben hagyta el Magyarországot. 1961-ig, amíg élt, főként Párizsban élt, ott lett világhírű, s egyben a „legpárizsibb párizsi piktor”. [...] Önletrajzában nem csupán adatokban gazdag dokumentumot hagyott hátra, hanem bebizonyította, hogy a képzőművészetek sok-sok húrjának pengetésén kívül, még az irodalom lantjából is ki tudja csalni sajátosan könnyed művészetének bűvös hangjait. Igaz, e memoárkötetben sem maradt hűtlen a képzőművészethez, hiszen itt a rajz éppen olyan jelentős szerepet játszik, mint a szöveg. A saját életét megjelenítő rajzsorozat példátlan a maga ne-

mében: képzőművészeti önletrajz! – egy művész életútja rajzban elbeszélve.

A fiatal újpesti fiúból bármi lehetett volna – sofőr, detektív, repülőgép tervező –, s hogy végül mégis miért lett festő, ezt mondja el visszaemlékezése, amely egyúttal arról is tanúskodik, hogy írónak sem lett volna átlagon aluli. Kifogyhatatlan anekdotázó kedve kissé Mikszáth-hoz hasonló; vibráló élet- és nőszeretete Krúdyra, humora néhol Karinthyra emlékeztet. [...] Az írás elárulja, mi is a vértesi szépség titka: a mély megfigyelőerővel párosult ragyogó életszeretet, az olykor gunyoros csípősségre hajlamos, mosolygó bővölet, a meghitt derű, a virtuóz rajztehetség és az alkotás szenvedélye. Ő maga vallja: „Minden elbűvöl ami él, mosolyog, csillog-villog...”

VÉRTÉS MARCELL

Vértés varieté*

[...] Újpesti házunk földszintes volt, s ott állt, világos-sárgára festve a két nagy utca kereszteződésénél, ahol a rendőrőrszem posztja volt. Pontosan a házunk előtt sorakozott fel utasaira várva három fiáker, mindig ugyanaz a három. Mindent ellepő veréb-törzsek éltek a lovak nagylelkűségéből.

Éjszakánként csak egyetlen egy lovas kocsi állt ott, a gebe állítólag fekete volt. Sohasem láthattam, de jól ismertem patacsettenését a kövön, mikor egyik lábáról a másikra állt.

Álmatlan éjjeleken gyakran hallottam, amint elvágat, majd visszatér állomáshelyére. Sokat lótot-futott, nagyon szántam ezt a lovat, hogy sohasem láthatja a napvilágot. Bátyám – aki kijárhatott este is –, azt állította egyszer, hogy a szegény párának mindegy, hiszen vak...

Egy szerelmespár öngyilkos lett ebben a fiákerben, miközben a fekete lovacska poroszkált, a kocsis meg szundikált a bakon. Az egyik golyó – ki tudja a férfi vagy a nő testen hatolt-e át – megölte a lovat is.

A lövésből, kiabálásból mit sem hallottam. A dráma nem ablakunk közelében zajlott le, hanem messze a városon kívül, a palotai erdőbe vezető úton.

Sok furcsaság esett meg Újpesten. [...]

A szoba ablakai, amelyben fivéreimmal laktam, az Árpád útra nyíltak, az út meg meredeken ereszkedett le a folyóra, az Újpest–Budapest villamosvonal vágányaival. A partra érve veszélyes és végzetes negyvenöt fokos szögű kanyarban fordultak élesen a villamoskocsik.

Amikor nagy eső volt, a víz hegyi patak módjára zuhogott le a Dunába, szemetet, hulladékot, mindent elsodorva, még a kismacs-kákat és kiskutyákat is, ha nem tudtak megküzdeni az árral.

Valójában az Árpád úton minden a hullámsírban végződött. Még szép időben is, ha valamelyik vakmerő gyerek eszetlenül nekirohant a hihetetlen meredek lejtőnek, menthetetlenül átbuckázott a parton... És a megbokrosodott lovak is halálba ugrottak itt a kocsiikkal együtt.

Meg néha-néha egy-egy villamos.

A vezetők siettek, hogy minél előbb felhőrpintessék pohár borukat, megehessék reggeli hagymájukat a végállomáson. Megfeleltek a nehézkedés törvényéről, s nem lassítottak le eléggé a nagy kanyar előtt.

Valahányszor hajnaltájt lerobogott egy-egy villamos, halálverítékben riadtam fel. Elég érzékem volt már a dolgokhoz, a csörömpölésből is kihallottam: túl sebesen száguld ahhoz, hogy biztonságosan fordulhasson. Forgalmas napokon még nagyobb volt a veszély, hiszen a pótkocsi csak tetézte a motoros kocsi súlyát.

Egy napon aztán bekövetkezett a baleset, amelytől mindig tartottam. A ház előtt szörnyűséges csörömpöléstől robogott el a kocsi, a halálba indulók rém-ordításával. Azután semmi. Pillanatokig tartott az egész, s utána a gyászos némaság még rémesebbnek hatott, mint előbb a csörömpölés.

A parasztasszonyokkal zsúfolt villamos és pótkocsija egy pillanat alatt eltűnt a Duna sárgás vizében; csaknem mindenki belefűlt.

A palotai asszonyok minden hajnalban villamosra ültek, hogy bevigyék a sok tyúkot-kacsát a pesti piacra. A fehér abroszba kötött merev lécketrecek hatalmas súlyától meggörnyedve még arra is volt gondjuk, hogy csinosan öltözködjenek.

Hajviseletük aprólékos és bonyolult volt, rövid szoknyájuk alól kivillant tarkacsikos, fehér harisnyába bújtatott lábikrájuk.

A Duna egy nappal később felvetette testüket... A piros meg a fehér rakottszoknyák kinyíltak, s hatalmas, tragikus szirmokként területek szét a vízen...

Az eset kétszeresen megrázott. A nők halála is kétségbe ejtett, de a villamos pusztulása is. Nekem ezek a nagy kocsik élő személyt jelentettek, lámpájuk, nagy csengőharangjuk, útiránytáblájuk – valódi szájak – arccá állottak össze, s ez az arc, a számsorok hosszától függően, vidor volt, vagy pedig szomorú. □

*A fenti részlet a szerző Vértes varieté című önéletrajzi könyvében jelent meg. (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1971.)

HIRMANN LÁSZLÓ

Fellner Simon

Az Osztrák-Magyar Monarchia részeként hazánk területének szinte teljes egésze háország volt a nagy háborúban. Itt teljesített szolgálatot Fellner Simon mérnök-főhadnagy is, akit tartalékos tüzértisztként a frontra nem vezényelték ki, hadiüzemet vezetett.

Családja Temesvárról származott. Apai nagyapja még molnár volt, aki vízimalmot üzemeltetett. Édesapja, Fellner József azonban már gondolhatott arra, hogy fiát diplomás szakemberré képeztesse. A sváb eredetű család egyébként sajátosan kétnyelvű volt: Fellner Simon édesanyja, Kellner Franciska német anyanyelvű volt, a magyart haláláig akcentussal beszélte. Házasságukból 1880. október 28-án, Simon napján született meg az erre a névre keresztelt fiú.

A szorgalmas és eszes fiatalember a dualizmus kor jellemző karrierjét futotta be. A több generáción át szorgalmasan gyarapodó család sarja diplomás szakember lett. 1902-ben gépészmérnöki oklevelet vehetett át a Királyi József Műegyetemen.

A fiatal mérnök a korszak gépiparának zászlóshajójánál, a Ganz Műveknél dolgozott,

Fellner Simon

1903-tól egészen 1917-ig. A cégnél a legkorszerűbb technikát alkalmazták. Fellner Simon szakmai tudását külföldi utak alkalmával gyarapította. 1905-06-ban Európa vezető ipari hatalmában, a vilmosi Németországban, Hannoverben volt tanulmányúton, ahol a kötőpályás gőzmotoros kocsik tervezését irányította, és gyártását vezette be. Ezt követően Londonban is megfordult. Ezen utak során jó hasznát vette nyelvtudásának.

Hazatérve megnősült. Felesége a nemesi oklevéllel is büszkélkedhető Kolossváry család Rózsa nevű leánya volt. Az esküvőre 1908 júniusában került sor az óbudai katolikus templomban, a mai Árpád híd budai hídfője mellett. A fiatal pár többszöri költözést követően Rákospalotán teremtett otthont magának. A későbbi növényolajgyár kapuja közelében, az Árpád úton, méretes, oszlopos-tornácós házat vásárolt Fellner Simon. Kertje egészen a mai 12-es villamos végállomásáig, a rákospalotai református templomig terjedt. A ház adottságai polgári jólétről tanúskodtak. Tekintélyes méretű szalon, ahová étellift hozta fel a konyhából a menüt, házi kápolna, télikert – az előző századfordulón egy mérnökember jó állással magas életszínvonalat biztosított családjának. A tanító végzettségű, tehát az akkortájt egyáltalán nem jellemzően diplomás feleségnek nem kellett dolgoznia. A háztartás vezetése, a személyzet irányítása volt osztályrésze. Ilyen feltételek között nőttek fel a házaspár gyermekei, az 1909-es születésű József (e sorok írójának anyai nagyapja), valamint Rózsa (sz.:1913) és Sándor (sz.:1919). A tehetős családok akkori státusz-szimbólumaként a családfő gépkocsit is tartott. Az autózást egyébiránt szenvedélyesen szerette, a hazai automobil-kultúra egyik úttörőjévé vált.

Fellner Simon az első világháború alatt főhadnyként tartalékos katonai szolgálatot teljesített. 1917-től a Bárdi Rt. Autójavító műszaki vezetőjeként dolgozott. A Monarchia egyik legkorszerűbb hadiüzemének volt a parancsnoka, ahol mérnöki tudásának köszönhe-

tően nála magasabb rangú katonatisztek munkáját is irányította. A budapesti Zápolya (ma: Gogol) utcában nem csak javították a hadsereg gépkocsijait, hanem újonnan is konstruáltak hadigépezeteket.

Romanovics Branko századosal, tüzérségi tiszttel egy olyan páncélautó tervezésén buzgókodott Fellner, amely a harcúteremen mozgékony, kellő tüzerővel rendelkezik, és hatékonyan állja az ellenséges lövedékek támadásait. A járművet egyik barátja által felajánlott 90 lóerős Mercedes személygépkocsi motor hajtotta. Az acéllemezeket úgy szegecselték össze, hogy azokról az ellenséges gyalogsági útegek lövedékei gellert kapva lepattanjanak. Mivel a jármű összeraké meghajtást is kapott, a Monarchia legfejlettebb harci eszközei közé tartozott. A harckocsit a tervezők nevei alapján Romfell-nek keresztelték el, és idővel egy újabb példányt is készítettek belőle (ez utóbbit Fiat alvázal és erőforrással). A járműveket a galíciai és az olasz frontokon is bevetették, ahol hatékony és gyors eszköznek bizonyultak a terepen való felderítésben, a harci érintkezésekben egyaránt. A Romfelleket még a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege is hadrendben tartotta. A Horthy-féle nemzeti hadsereg lajstromában a harcjárművek már nem szerepelnek, vélhetően a harcok során az egyik megsemmisült, a másik példány a bécsi hadtörténeti múzeumban ma is látható.

A nagy háborút követően, 1920-ban a korábbi hadiüzem Unitas néven polgári vállalattá alakult át. A cég gépjárművek kereskedelmével, szervizelésével és idővel gyártásával is foglalkozott. Fellner Simon vezetésével szép sikereket ért el az üzem. 1928-ban megállapodást kötöttek a csehországi Tatra autógyárral a gépkocsimárka magyarországi képviselőre vonatkozóan. A második világháborúig mintegy félezer TATRA XII típusú limuzint szereltek össze, amelyek 70%-ban magyar alkatrészeket tartalmaztak. Fellner Simon a kocsikkal túraversenyeken is indult. Ezek közül kiemelkedett a rendszeresen megrendezésre kerülő svábhegyi versenyek sora. A korabeli autóversenyek a hőskorban alapjaiban különböztek a mai viadaloktól. Nem készültek speciálisan versenyautók. A nyitott szekrényű

járművek a rajt előtt minimális átalakításon estek át. A síküveg szélvédőt kihúzták tartósínjeiből, nehogy egy felverődő kő bezúzza, és megsebesítse a sofórt. Ugyancsak az üvegcárt elkerülendő, a fényszórók tartócsavarjait meglazítva, azokat a föld felé fordították. A jármű oldalára rajtszám került, és már is készen állt a versenyautó. A futamidő hitelesítésére a hátsó ülésen egy versenybíró helyezkedett el, hogy stopperórájával mérje a rajt és a cél között, sokszor szilárd burkolattal nem is rendelkező emelkedő pályán megtett út idejét. A versenyzőt a pilótákhoz hasonló bőrsapka és szemüveg védte. Fellner Simon Tatra típusú gépkocsijával 1929-ben első lett a svábhegyi versenyen, elhódítva ezzel a trófeát, a hatalmas ezüstserleget. Joggal tekinthetjük őt a hazai autóipar és autóversenyzés egyik megteremtőjének.

Az Unitas Rt-nél 1933-ig dolgozott, műszaki igazgatóként. 1926-tól kezdve emellett törvényszéki szakértő is volt. Ez a tevékenység azt jelentette, hogy a gépkocsiközlekedéssel kapcsolatos bírósági eljárások során szakvéleményével segítette a jogszolgáltatási munkát.

Fellner Simon az időközben felnövekedő gyermekeit taníttatta, támogatta. Fiai gépészmérnökök lettek, leánya pedagógusi oklevelet (matematika, fizika, később idegen nyelvek) szerzett. A tehetős családfő újabb házakat is vásárolt: idősebb fiának a budai Hunyad-órom oldalában, egy másikat Újpesten, a Dessewffy utcában leánya családja számára. Előbbi házban vészelte át a második világháborút, utóbbiban élte utolsó éveit a háború után.

A háborút követő politikai átrendeződés aggodalommal töltötte el a hívő katolikus, nemzeti érzelmű Fellner Simont. Az államosítás a szorgos munkával gyarapított vagyonát fenyegette. Súlyos betegségbe esett, agyvérzését követően elvesztette beszédképességét. 1947. október 28-án, születés- és nevenapján hunyt el. Sírja a megyeri úti temetőben található.

2012-ben kiállítás nyílt a budapesti Közlekedési Múzeumban az Unitas Tatra kocsik történetéről, felújított eredeti modellek bemutatásával. Fellner Simonnak, a konstruktor-autóversenyzőnek külön tárló állított emléket ez alkalommal.

A Romfell páncélcocsi előtt konstruktőrei. Jobbról a második Fellner Simon főbadnagy.

Az első világháborúval foglalkozó szakirodalomban hangsúlyos kifejezésként jelenik meg a háterszág fogalma. Az emberiség harcainak sorában a huszadik század elejére vált nyilvánvalóvá, hogy a csatározások kimenetelét az határozza meg: a hadviselő felek gazdasága mennyire képes támogatni a hadseregeket, az otthon maradottak hogyan tudják pótolni a frontokon harcoló férfiakat a haditermelésben. Magyarország katonái egyszerre három fronton álltak helyt, Oroszország, Szerbia és Olaszország ellen.

A háború kezdetekor a magyar fiúk is lelkesen vonultak a frontra. Tapasztalataik a modern tömegháborúról nem lehettek, hiszen a boldog békeidők több, mint négy évtizeden át tartottak. Európában az utolsó számottevő háború 1870-ben zajlott a poroszok és a franciák között, valóban villámháború jelleggel. Az azóta eltelt közel félszáz év alatt kibontakozott az ipari forradalom, tökéletesedtek a fegyverek, szervezettebbé váltak a nemzetgazdaságok. Már 1914 őszén kiderült, hogy nem térnek haza a katonák, mire a falevelek lehullanak. A had-

viselő országok hadigazdálkodásra rendezkedtek be. A templomok tornyaiból leszerelték a harangokat, hogy ércükből ágyúkat öntsenek. A civil lakosságot arra buzdították, hogy hazafias kötelességből jegyezzenek hadikötvényt. Ahogy teltek a háborús évek, súlyos hiány alakult ki. Jegyrendszert vezettek be az alapvető élelmiszerekre és a téli tüzelőkre is. Először 1916-ban állították át az órát – ahogyan manapság nevezzük – téli időszámításra, hogy az energiahíányt mérsékeljék. Tömegesen álltak munkába a nők, hogy a termelést szinten tudják tartani. Súlyos gondot jelentett a hadiárvák ellátása, az éhezők ingyenkonyhák útján történő étellemezése. A kezdeti lelkesedést kiszorította a háborúellenes hangulat, a békevágy. Az itthon maradottak megismerték az aggodalom és a gyász érzésein felül a nélkülözést is.

Újpest – ahogyan a történelmi Magyarország nagy része is – a háború alatt háterszág volt. Idegen katonák legelőször 1919 nyarán fordultak meg itt: a tanács hatalom bukását követő román bevonuláskor. Ugyanakkor az újpestiek is megismerték mindazt a gyötrelmet, amit a háború hozott. □

Négy évtized az újpesti textiliparban

Győry Lajos 42 évig Újpest legnagyobb textilüzeme, az Első Magyar Pamutfonó és Szövőgyár, utóbbi nevén a Magyar Pamutipar Újpesti Pamutgyára dolgozója volt.

Fiával, Dr. Győry Attila főorvossal, Újpest megbecsült nőgyógyász szakorvosával elevenítjük fel a közel félévszázados személyes emlékeket.

– Édesapám 42 évet dolgozott a Pamutgyárban. Háború előtt kezdte hivatalnokként, a háború után nagyon rövid ideig cégvezető volt, később a betegpénztár, majd az utolsó néhány évtizedben a munkásellátási osztály vezetője lett. A közel hatezer fős nagyvállalat alkalmazottainak kb. kétharmada nő volt. Az üzemben két fonoda, szövöde, cérnázó, kártolóüzem, vigony fonoda és festöde működött. A nagyszámú géppark karbantartását és felújítását komoly javító műhelyben végezték. A gépsorokon főleg nők dolgoztak.

A gyár tűzoltó laktanya felőli oldalán egy soklakásos házat építettek a dolgozóknak, melynek udvarán egy gőzfürdőt is kialakítottak a lakóknak.

Édesapám nem textiles szakember volt, de ezt a területet nagyon megszerette, folyamatosan képezte magát, nyugdíjazásáig dolgozott a gyárban. Már gyerekkoromban megismerkedtem a gyári forgataggal, közelben laktunk, és naponta vittem ebédet édesapámnak.

Többször levitt az üzembe, nagyon tetszett, amikor közlőrl láthattam a rengeteg gépet működés közben.

– *Milyen konkrét intézkedési területek tartoztak édesapja vezetői feladatai közé?*

– Az 1950-es években a betegpénztár vezetője volt. A mai Görgey Artúr utcában lévő kétemeletes épület alsó két szintjén komoly orvosi rendelő működött, melyben belgyógyász szakorvosok körzeti orvosi tevékenységet végezve betegállományba vételi joggal látták el a rászorulókat. Állandó sebészeti rendelésen kisebb műtéteket is végeztek. Tekintettel arra, hogy az ellátás a hozzátartozókra is vonatkozott, egy ízben rajtam is végeztek egy kis műtétet. Ezen kívül gégzset, szemészeti és fogászati rendelés is volt.

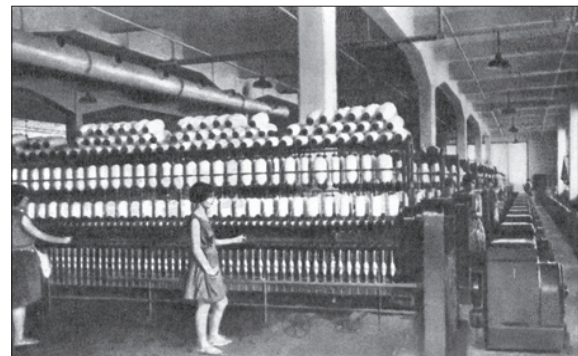
Az épület második emeletén a gyár ebédlője működött.

– *A jóléti ellátás körébe nemcsak a hétköznapi munka biztosításához szükséges háttér tartozik.*

– Édesapám munkaköréhez tartozott az üzem által fenntartott üdülők üzemeltetése is. A gyárnak Galyatetőn, Tapolcán, Tahiban, Badacsonyan majd később Balatonföldváron is saját üdülői voltak, ahol a dolgozók igen jutányos áron rendszeres turnusokban üdülhettek. A badacsonyi majd a balatonföldvári üdülőben a dolgozók gyermekei üdülhettek a nyári szünetben. Bátyámmal én is több ízben tölthettem a nyarakat a Balatonon. Az egyéb

A Magyar Pamutipar Rt. vezetősége az 1930-as években

A Magyar Pamutipar fonodája az 1960-as években

gyermekintézmények közül az üzem saját óvodája és bölcsődéje is hozzá tartozott, épületük üresen a Corvin utca Görgey utca sarkán ma is áll. Még ma is őrzöm a gyerekektől kapott, rajzaikkal édesapámnak készült emlékalbumot.

– Sokan emlékeznek a Dallos Ida Kultúrházra.

– Az első kultúrterem a gyáron belül volt. A gyár dolgozóiból alakult színjátszókör igen aktívan működött népszerű színdarabokat játszott A Bástya sétány 77 operettben öt évesen nekem is volt egy egymondatos szerepem.

1960-ban épült fel a mai barkácsáruház helyén a Dallos Ida Művelődési Ház. Színháztermében rendszeresen tartottak mozielőadásokat, a házban könyvtár és több szakkör is működött.

– Üdülés, szórakozás, önművelés, egészségügy ma is fontos részei hétköznapjainknak és nem maradhat ki a sport sem. A munkásellátási osztály vezetője erre is figyelt?

– Édesapámat a vállalati sportegyesület az elnökévé választotta. Munkájában ifjúkori sportszeretete motiválta, ugyanis 1932-ben tagja volt az UTE 4×100 méteres síkfutó bajnokcsapatának. Egy későbbi felvétel csapattársaival ábrázolja őt. A legnépszerűbb sportág természetesen a labdarúgás volt. A csapat a Budapest első osztályban játszott. Soraiból

több neves labdarúgó került felsőbb osztályba. Közülük talán legismertebb Tóth András, aki a legendás újpesti csapat mellett többször a válogatottban is szerepelt. A sportpálya a Blaha Lujza utcában azon kevés vállalati sportlétesítmények egyike, amelyek most is üzemel. Az atlétikai szakosztálynak bátyámmal együtt én is tagja voltam. Leghíresebb sportolónk Munkácsy Antónia volt, aki három olimpián vett részt és 1964-ben Tokióban negyedik helyezést ért el. Az asztali tenisz szakosztályból Volper László később Berczik Zoltán mellett a válogatottnál mesteredzőként működött. Kevesen tudnak róla, hogy létezett nagypályás-futballpálya méretű – női kézilabda csapat is. A pálya mellett álló gyári munkásnőotthon alagsorában voltak az öltözők. A sakk szakosztály tagjai a gyári ebédlőben játszották meccseiket. Az ökölvívó szakosztálynak ifjúsági és serdülő csapatai voltak. Az ifjúsági csapat Budapest egyik legjobbja volt. Edzőjükhöz, a korábbi válogatott Szigeti Ferenchez szoros kapcsolat kötött, később nálam született a gyermeke majd két unokája is. A bokszolók közül Cserge Ferenc és Kosztozni József is válogatott sportoló lett. Az ökölvívók többsége a gyárban dolgozott.

– A programok nyilván elsősorban a gyár dolgozóinak szóltak, vagy esetlegesen a környék lakói is részt vehettek rajtuk?

A pamutgyár műkedvelő zenekara egy családi rendezvényen

– Minden rendezvény elsősorban a dolgozóknak szólt, segítve a baráti kapcsolatok kialakulását, a cégen belüli összetartozás érzését. Tekintettel arra, hogy Újpest több üzemével jó kapcsolatot tartott fenn a gyár, így az aktuális rendezvények természetesen nyitottak voltak.

A gyárnak a Római parton is volt egy nagy üdülője, melyen csónakház, kis futballpálya később úszómedence is volt, igaz akkor még a Dunában is lehetett fürödni. Az üdülő saját stégjéről nagy evezős túrák indultak. Rendszeres program volt a több napos Szentendrei-sziget kerülés, sátorozással, horgászással, bográcsozással. A telepen több kis házat nyaranta turnusokban bérelhettek a dolgozók. Kényelmüket szolgálta, hogy a vállalati autó naponta ebéddel látta el a nyaralókat, melyet a gyár üzemi konyhájából szállítottak. Az üdülő megközelítése egyszerű volt, mert a Tungram strand elől menetrend szerint induló komp a késő esti órákig közlekedett. Egy-egy estebe nyúló vigalom után, mikor már a komp hivatalból nem járt csak át kellett kiabálnunk Friedrich bácsinak, aki készséggel és az általunk összeadott pénzért „rendkívüli járatot” is üzemeltetett.

– *Doktor úr, gyermek korától kellemes kapcsolatot ápolt a pamutgyárral, fiatalként nem gondolt-e arra hogy a textíles területet válassza hivatásként?*

– 1961-ben érettségiztem a Könyves Kálmán Gimnáziumban. Korábban nem terveztem, hogy orvos leszek. A Károlyi Kórház legendás igazgatója dr. Lazarits Jenő és apám igen jó viszonyban voltak. Már a gimnáziumi

évek alatt nyári szünetekben a kórházban dolgoztam diákmunkásként és így fokozatosan érett meg bennem a vágy az orvosi pálya iránt. Nem vettem fel első jelentkezésemkor az egyetemre, így a következő felvételi vizsgáig eltelő időt is a pamutgyárban töltöttem. Segéd munkásként dolgoztam a gyárban. Így még jobban megismerhettem a kétkezi munka mikéntjét és becsületét. Amikor bekerültem az egyetemre a gyár, talán édesapám iránti megbecsülésnek köszönhetően, kötött velem egy úgynevezett társadalmi szerződést, mely alapján bizonyos tanulmányi eredmény elérése esetén havi 450 Ft ösztöndíjat kaptam, mely nagy segítség volt az egyetemi kiadások fedezésére. A szerződés feltétele volt, hogy a diploma megszerzése után az ösztöndíj folyósítási éveknek megfelelő időt a gyár rendelőségében dolgozom.

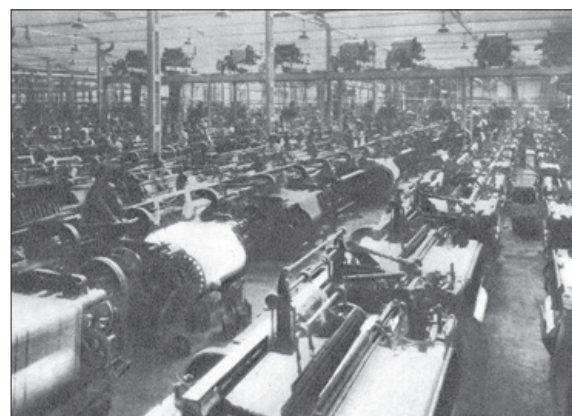
Tekintettel arra, hogy a rendelőben végzett munka szakorvosi képzéshez kötött, az egyetem elvégzése után nem dolgozhattam ott, a szakorvosi képzést szülészet-nőgyógyászatból szerettem volna megszerezni.

– *Döntése sok újpesti bölgy számára is rengeteg pozitívummal járt. Hivatásában régóta nagy megbecsülésnek örvend.*

– 1970-ben vettem át a diplomámat és öt nappal később a Szülőotthon akkori vezetője, dr. Gergely Imre felvett gyakornoknak. 37 évet töltöttem el itt, az osztály 2007-es bezárásáig. Ez alatt a szülészet-nőgyógyászat mellett, gyermeknőgyógyászatból és aneszteziológiából és intenzív terápiából is megszereztem a szakorvosi képzést, mely területeken a mai napig is dolgozom. □

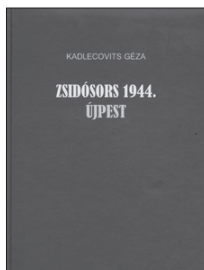

Györi Lajos, a munkásszállási osztály vezetője

A gyár szövődésében keskeny, vetélős gépeken dolgoztak

Könyvek Újpestről

„Újpest rövid, közel kétszáz éves története legtragikusabb eseményének állít hiánypótló emléket e könyvvel Kadlecovits Géza” – írja a könyv Ajánlásában dr. Derce Tamás. A kötet bevezető tanulmánya A zsidók

szerepe Újpest életében címmel, mintegy száz év krónikáját tekinti át. Az Újme gyert (Újpestet) alapító Károlyi István gróf jogegyenlőséget hirdető hívó szavára elsőként 1835-ben Löwy Izsák tímármester telepedett le a településen. A zsidó iparosok, kereskedők, gyárosok és művészek jelentős szerepet vállaltak a városá alakulás folyamatában.

A kötet legjelentősebb fejezetében a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság 28 jegyzőkönyve olvasható. A mai olvasót a koncentrációs táborokból visszatért újpestiek egykori vallomásai szembesítik a tényekkel. A forrásértékű dokumentumokban túlélők beszámolója olvasható személyes sorsukról. A könyv az újpestről elhurcolt és meggyilkolt mártírok nevét, születési évét is közli. A mellékletben számos védlevél fotómásolata található.

Hencsei Pál és Fericsán Kálmán emléket állítottak mindazoknak, akik eredményeikkel egyesületük és Újpest számára is dicsőséget szereztek. A kötetben több mint 500 olyan sportoló szerepel, aki valamely új-

pesti egyesület tagja volt, vagy Újpesten született, élt, itt végezte iskolai tanulmányait, továbbá városunk valamelyik sportegyesületében, iskolájában dolgozott edzőként, sportvezetőként. Nem feledkeztek meg azokról sem, akik életüket itt fejezték be és a Megyeri Temetőben nyugszanak. A szellemi sportok képviselői és a paralimpikonok sem maradtak ki gyűjteményből. A sportolók fotói, adatai mellett számos személyes történetet is talál az olvasó. Az Újpest Önkormányzata által támogatott kiadványt több mint ezer fotó, névmutató, adattár és forrásjegyzék egészíti ki.

Sikeres örökségnapok

Szeptember 20-21-én, a Kulturális Örökség Napjain az ÚKK Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény szervezésében öt újpesti intézmény nyitotta meg kapuját 651 érdeklődő előtt. Az idén először két helytörténeti séta is szerepelt a kínálatban.

Színes távhővezeték

485 pályamű közül, a zsűri döntése alapján Lehoczki Zsuzsa Térkép című terve nyerte a Fővárosi Távfűtőművek Pimp My Pipe pályázatát. A Színes Város csoport száz liter festék felhasználásával, 15 ezer m² felületen Újpest térképével dekorálta ki az Elem utcai, föld felett futó távhővezetékét.

Helytörténeti vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány a 2014/2015-ös tanévre is meghirdette a honismereti vetélkedőt. 2015. április 17-én a kerületi középiskolák csapatai mérik össze tudásukat. A verseny szervezője a Könyves Kálmán Gimnázium, a legutóbbi győztes intézmény.

Gyász hírek

Október 10-én, 94 éves korában hercliai otthonában elhunyt dr. Menachem Meron, korábbi nevén dr. Murányi Miklós főrabbi, aki előbb rabbi helyettesként, majd rabbiként 1946-tól állt az Újpesti Zsidó Hitközség élén. Nevéhez fűződik a zsinagóga helyreállítása és a mártíremlékmű felállítás. Murányi Miklós feleségével 1950-ben vándorolt ki Izraelbe. Az 1990-es években a budapesti Rabbiképző Zsidó Egyetem professzoraként tanított.

November 28-án, 82 éves korában elhunyt Kapolyi László bányamérnök, közgazdász, üzletember, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Újpest díszpolgára. Kapolyi László Újpesten született, az Újpesti Városvédő Egyesület egyik alapító tagja, első elnöke, 2002–2011 között az ÚTE elnöke volt. (Édesapja, Kriszt Lajos emlékére, aki 1926-tól 1942-ig Újpest főszámvevője volt, megalapította az Év Köztisztviselője díjat.)

Decemberi számunkban az 1., 7., 14., 15., 19., 21., 22., 29. és a 31. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.